

МІНІСТЕРСТВО АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ПРОДОВОЛЬСТВА УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ЧОРНИЙ РОМАН СТЕПАНОВИЧ

УДК 314.1+331.5

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ
ПРОСТОРОВИХ ФОРМ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В
КОНТЕКСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ

08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Миколаїв – 2014

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Інституті регіональних досліджень Національної академії наук України.

Науковий консультант:

доктор економічних наук, професор,
Шевчук Любов Теодорівна,
Тернопільський інститут соціальних та інформаційних технологій,
проректор з наукової роботи і міжнародних зв'язків

Офіційні опоненти:

доктор економічних наук, професор
Карлова Олена Анатоліївна,
Харківський національний університет ім. О. М. Бекетова, професор кафедри менеджменту і маркетингу в міському господарстві

доктор економічних наук, професор,
Павліха Наталя Володимирівна,
Східноєвропейський національний університет ім. Л. Українки, завідувач кафедри міжнародних економічних відносин

доктор економічних наук, професор,
Гончаренко Ірина Василівна,
Миколаївський національний аграрний університет, професор кафедри світового сільського господарства і зовнішньоекономічної діяльності

Захист відбудеться «16» жовтня 2014 р. о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 38.806.01 у Миколаївському національному аграрному університеті за адресою: 54020, м. Миколаїв, вул. Паризької комуни, 9; конференц-зала.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Миколаївського національного аграрного університету за адресою: 54020, м. Миколаїв, вул. Карпенка, 73.

Автореферат розісланий «16» вересня 2014 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

А. В. Ключник

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Еволюція світового суспільно-економічного поступу останніх десятиліть свідчить про безупинний рух до новітнього типу суспільства – суспільства інформації, інновацій та знань з прагненням просторової конвергенції можливостей людського розвитку. Очевидно, що темпи та показники соціально-економічного прогресу будь-якої держави, регіону значною мірою визначатимуться рівнем розвитку новітніх знань, інформаційних технологій та, особливо, – якістю трудового потенціалу як джерела й акцепта знань та інновацій. З іншого боку, саме трудовий потенціал виступає ключовим фактором побудови конкурентоспроможної економіки та досягнення індивідуального суспільно-економічного комфорту кожного громадянина. Особливої стратегічної ваги має підтримка ефективного використання трудового потенціалу у визначених просторово-часових координатах. Відтак просторова трудопотенційність набуває все більш актуальних теоретико-методологічних та прикладних ознак.

Однак, сучасний стан використання трудового потенціалу в Україні та ретроспективні тенденції його відтворення, на жаль, змушують констатувати переважання негативних процесів, що проявляються в кількісному скороченні та руйнації якісних трудопотенційних характеристик, а також зростаючій поляризації цих процесів у різних просторових формах організації українського суспільства. Така ситуація, яка ускладнюється перебігом періодичних сплесків світової кризи та нових цивілізаційних викликів, ставить під загрозу подальші позитивні зрушення в економіці. З огляду на це, виникає об'єктивна потреба проведення ґрунтовного дослідження та здійснення об'єктивної оцінки просторового розвитку трудового потенціалу з метою виявлення причин його руйнації та оптимальних можливостей щодо збереження та відтворення у кожній із просторових форм організації суспільства – міських і сільських поселеннях, регіонах, таких специфічних утвореннях, як технопарки, агломерації, спеціальні економічні зони, інноваційні центри, наукогради та ін. Тобто вимагає актуалізації просторовий концепт використання трудового потенціалу – залежно від територіальної специфіки його суспільної концентрації.

Проблема формування трудового потенціалу є перманентною, з вираженням можливостей використання у просторовому аспекті, а тому постійно перебуває в полі зору вчених, управлінців, фахівців. Завдяки їх настирливій праці на сьогоднішній день сформований значний науковий доробок у царині дослідження та теоретичного аналізу питань формування, обґрунтування, розуміння суті трудового потенціалу, особливостей його відтворення й використання. Так, зазначеним проблемам присвячені праці таких вітчизняних та зарубіжних авторів, як В.Антонюк, Д.Богиня, В.Васильченко, С.Вовканич, Б.Генкін, О.Григоренко, С.Гринкевич, О.Грішнова, М.Долішній, С.Дорогунцов, Т.Заяць, С.Злупко, П.Колосов, А. Колот, Е.Лібанова, Л.Лісогор, В.Онікієнко, С.Пасека, С.Пирожков, В.Приймак, У.Садова, М.Семикіна, Л.Семів, О.Сологуб, Н.Тітова, Л.Шаульська, Л.Шевчук, Л.Шепотько, М.Чумаченко та ін. Їхні дослідження

охоплювали як вивчення трудового потенціалу за всіма складовими, так і з концентрацією уваги на окремих його компонентах. Але, незважаючи на значний науковий доробок, відкритим залишається питання дослідження особливостей розвитку трудового потенціалу в контексті його просторової концентрації. Певні напрацювання щодо просторового розвитку з акцентом на сферу соціально-трудова відносин, ринок праці, трудовий потенціал у вітчизняній літературі є (Є. Бойко, Б. Буркинський, М. Габрель, В. Геєць, М. Мальський, А. Мельник, Н. Павліха та ін.), проте мало висвітленими є питання детермінації трудовим потенціалом просторового розвитку регіону як основного рушія модернізаційних змін. Так само мало дослідженими є питання комплексного просторового розвитку трудового потенціалу, без акценту лише на одному із типів поселень, як от село чи місто. У свою чергу недостатньо вивченим є факторний вплив на розвиток різних просторових форм організації суспільства ефективності використання їх трудового потенціалу. Важливо визначати пріоритети підвищення ефективності використання трудового потенціалу міських та сільських поселень, а також специфічних просторових утворень через коригування екзогенних детермінацій часто з кризовою наслідковістю, що лише поглиблює диференціацію між різними типами поселень за соціально-економічними показниками.

Складність названих та інших невирішених проблем, важливість їх розв'язання для забезпечення перспективного розвитку українського суспільства з вимогами просторової збалансованості умов використання трудового потенціалу населення обумовили вибір теми дослідження і постановку завдань для розв'язання в ході його виконання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження тісно пов'язане із тематикою науково-дослідних робіт, які виконувалися в Інституті регіональних досліджень НАН України: «Просторовий вимір територіально-структурних процесів у регіоні» (державний реєстраційний номер 0108U010367), де автором обґрунтовано особливості розвитку просторових форм з позиції ефективного використання їх трудового потенціалу, «Оцінка сучасного стану та систематизація проблем соціально-економічного розвитку малих міст (на прикладі Карпатського регіону)» (державний реєстраційний номер 0111U000709), в якій автором запропоновані підходи до оцінки сучасного стану і сформульовано пропозиції щодо розвитку трудового потенціалу в малих містах Карпатського регіону; Тернопільському національному економічному університеті (Нововолинський факультет) «Оптимізація трудового потенціалу ТзОВ «Імперія жирів» для підвищення його конкурентоспроможності» (державний реєстраційний номер 0112U003190), де автором доведено пріоритети оптимізації використання трудового потенціалу на інституційному рівні підприємства з урахуванням територіальної специфіки.

Мета і задачі дослідження. Метою роботи є розробка теоретико-методологічних основ дослідження та обґрунтування прикладних проблем, стратегічних завдань, напрямів, рекомендацій й заходів щодо розвитку просторових форм організації українського суспільства в контексті використання їх трудового потенціалу зі специфічними підходами.

Для досягнення окресленої мети поставлено і передбачено розв'язати такі основні задачі:

- розкрити специфіку розвитку просторових форм організації суспільства в контексті нового економічного змісту трудового потенціалу;
- сформувати матрицю теорій розвитку просторових форм організації суспільства на основі використання їх трудового потенціалу;
- обґрунтувати методичні підходи до дослідження розвитку просторових форм організації суспільства на основі використання їх трудового потенціалу;
- класифікувати фактори просторового розвитку трудового потенціалу в різних типах поселень;
- виявити проблемні тенденції розвитку просторових форм організації суспільства та їх трудового потенціалу на прикладі Волинської області;
- розкрити особливості нормативно-правового регламентування розвитку просторових форм організації суспільства в контексті використання їх трудового потенціалу;
- виявити проблеми середовища різних типів поселень щодо можливостей використання в них трудового потенціалу, у тому числі через соціологічну оцінку;
- виявити проблеми та можливості посилення інноваційності трудового потенціалу основних просторових форм організації українського суспільства в умовах глобалізації;
- окреслити роль освітніх закладів та визначити значення їх територіальної організації для розвитку просторових форм організації українського суспільства та їх трудового потенціалу;
- оцінити впливи міграції та сучасних інформаційних технологій на просторовий інноваційний розвиток трудового потенціалу у різних типах поселень;
- обґрунтувати важливість специфічних просторових форм організації українського суспільства для розвитку трудового потенціалу;
- обґрунтувати напрямки вдосконалення й стимулювання розвитку просторових форм організації українського суспільства як осередків використання трудового потенціалу на інноваційних засадах;
- сформувати нові концептуальні засади та стратегічні цілі розвитку просторових форм організації українського суспільства з позиції просторового трудопотенційного балансування;
- визначити проблемність надмірної трудопотенційної концентрації в окремих просторових утвореннях та запропонувати механізми її подолання;
- обґрунтувати перспективи ефективізації використання трудового потенціалу у міських поселеннях та пріоритети просторової конвергенції можливостей розвитку сільських поселень в Україні.

Об'єктом дослідження є процеси розвитку просторових форм організації українського суспільства з позиції формування і використання трудового потенціалу.

Предмет дослідження – теоретичні й методологічні основи та прикладні засади розвитку просторових форм організації українського суспільства з позиції формування і використання їх трудового потенціалу.

Методи дослідження. Методологічними засадами дослідження є сучасні теорії ринкової економіки, регіоналістики, економіки праці, демографічного відтворення, просторового розвитку, наукові основи функціонування просторових форм організації суспільства, праці вітчизняних та зарубіжних вчених з питань інноваційного розвитку трудового потенціалу в умовах його різної просторової концентрації.

У даній роботі використано низку методів, найважливішими з яких є системний, структурний, балансовий, порівняльний, історичний, соціологічні методи, метод спостережень, графічний, економіко-статистичний, а також факторного, просторового, соціально-економічного аналізу тощо. Практично всі вони використані для всебічного вивчення об'єкту дослідження. Такі методи, як системний, структурний, порівняльний, а також методи факторного і просторового аналізу широко застосовувалися при вивченні закономірностей, тенденцій та особливостей розвитку просторових форм організації українського суспільства на основі ефективізації використання їх трудового потенціалу. Системно-структурний метод використаний при побудові логіко-структурних схем, які адекватно відображають окремі стани і процеси розвитку трудового потенціалу, дозволяє наглядно розкрити конкретні ідеї автора щодо його просторової специфіки. Аналітичні методи та метод порівняння дозволили автору виявити ряд проблем, які мають місце у формуванні та розвитку трудового потенціалу в розрізі різних типів поселень. Соціологічні методи використані при виявленні якісних характеристик трудового потенціалу та латентних проблем, пов'язаних з їх формуванням у різних просторових формах організації українського суспільства. У роботі також широко застосовані методи прогнозування для наукового передбачення просторового розвитку з пріоритетом використання трудового потенціалу.

Інформаційною базою дослідження слугували статистичні дані Державної служби статистики України, дані міністерств і відомств, законодавчі та нормативно-правові акти України, а також результати наукових розробок українських і зарубіжних вчених за темою дослідження, дані міжнародної інформаційної мережі Інтернет.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в роботі розвинуто теоретико-методологічні та прикладні засади дослідження просторового розвитку трудового потенціалу, який, на відміну від існуючих, базується на виявленні функціональних специфікацій і диференціацій у можливостях використання трудовотенційних характеристик населення у розрізі різних типів поселень та дозволяє сформувавши пакет рекомендацій щодо подолання таких диференціацій зі збереженням права людини на гідні умови життя і праці за місцем постійного проживання.

У процесі дослідження одержано такі наукові результати, що характеризуються новизною, а саме:

вперше:

- сформовано новий напрям дослідження розвитку просторових форм організації українського суспільства з позиції використання та посилення інноваційності їх трудового потенціалу, суть якого полягає у базуванні на

сформованих і розвинених автором теоретико-методологічних основах, селективному підборі теоретичного підґрунтя, використанні концепції факторів просторового розвитку, розгляду трудового потенціалу із позиції суб'єктної багаторівневості та процесності проходження фаз відтворювального циклу як ключового рушія розвитку традиційних та специфічних просторових форм організації суспільства (С. 10, 20-22);

- побудована матриця теорій просторового розвитку трудового потенціалу в розрізі різних типів поселень, використання якої дозволяє селективно обґрунтувати пріоритети розвитку просторових форм організації українського суспільства з націленістю на ефективне використання трудового потенціалу населення та розкрити прикладні аспекти реалізації методики оцінки трудовотенційного розвитку; застосування цієї матриці в поєднанні з системно-комплексним підходом до вивчення просторового розвитку трудового потенціалу дозволяє різноаспектно оцінювати проблеми використання потенційних компонент у конкретних просторових умовах та обґрунтовувати шляхи покращення ситуації згідно сучасних потреб населення України в розрізі різних типів поселень (С. 11-12);

- окреслена суб'єктна багаторівневність як парадигма дослідження просторового розвитку трудового потенціалу, основними точками відліку якої є: ієрархічна рівневність (глобальний, національний, регіональний, локальний, індивідуальний; галузевий, господарсько-територіальний, домогосподарський рівні); взаємопроникність рівнів (кожен індивід, котрий володіє відповідними кількісно-якісними особистісними характеристиками потенціалу праці, одночасно є системотворчим щодо домогосподарського рівня і так далі); процесність проходження фаз відтворювального циклу трудового потенціалу з позиції досягнення ним більш досконалих станів у визначених просторово-часових координатах (С. 9, 12-13);

- запропонована концепція просторового трудовотенційного балансування, визначено її ключові параметри та очікувані наслідки: просторова конвергенція умов трудової діяльності, рівня й якості життя населення з оптимальними можливостями розвитку його трудового потенціалу, в тому числі на інноваційних засадах у відповідності до функціональності типу поселення (С. 23-24);

удосконалено:

- понятійно-термінологічний апарат теми дослідження; зміст поняття «трудоий потенціал» розкривається як акумульована та реалізована сукупність психофізіологічних, морально-етичних, соціально-економічних, організаційно-управлінських, освітньо-кваліфікаційних, когнітивно-психологічних характеристик, якостей та можливостей окремої людини чи суспільних груп, що формує, реалізовує чи акумулює для реалізації в майбутньому резерв праці у конкретному вимірі простору, часу та умов; у просторових обмеженнях ефективність використання трудового потенціалу набуває ознак просторового розвитку, що передбачає трансформації в його внутрікомпонентній структурі з відображенням на якості життя населення (С. 9);

- підхід до здійснення кількісно-якісної оцінки просторового розвитку трудового потенціалу як бази для авторської моделі його компонентної структури та виділення ключових факторів – причинно-рушійних сил, котрі

визначають стан, тенденції розвитку просторових форм організації суспільства з позиції використання їх трудового потенціалу (С. 9-10, 12-14);

- виду диференціацію механізмів стимулювання розвитку просторових форм організації суспільства в контексті ефективного використання їх трудового потенціалу (регламентуючі, контролюючі, коригуючі, соціальні, стимулюючі та організаційні), базовим індикатором оцінювання цільової спрямованості яких доцільно вважати поріг трудопотенційної концентрації (або праценадлишковості) як допустимої межі прийняття локальним ринком праці носіїв трудового потенціалу з відповідними кількісно-якісними характеристиками і з неприпустимістю деструктивних проявів відносно постійно проживаючого населення (С. 25-26);

дістали подальший розвиток:

- застосування еволюційного принципу до оцінки наукових підходів при визначенні специфіки розвитку просторових форм організації суспільства в контексті ефективного використання їх трудового потенціалу, що дало змогу встановити поступовий перехід від трудоресурсного, демографічного, політекономічного, виробничо-трудоного підходів у демографічно-економічний, ресурсно-економічний, соціально-демографічний; подальші етапи, які супроводжувались поступовим вирізненням у виробничому середовищі підсистеми соціально-трудоного відносин, обумовили органічний перехід розгляду трудового потенціалу в кількісному аспекті до його вивчення в якісному вимірі; застосування цього принципу до оцінки дефініцій трудового потенціалу послужило теоретичним підґрунтям авторського його розуміння з інтерпретацією особливостей ефективізації використання на різних просторових рівнях (С. 9);

- концептуальні підходи підвищення ефективності використання трудового потенціалу різних просторових форм організації українського суспільства: шляхом безпосереднього впливу на трудовий потенціал загалом; шляхом опосередкованого впливу через формування відповідного інституціонального середовища з чітко вираженими факторними впливами, причому факторні впливи різних просторових форм організації суспільства на використання трудового потенціалу пропонується диференціювати за пріоритетністю дії окремих груп факторів (С. 14-15);

- оцінювання просторових диференціацій можливостей використання трудового потенціалу, особливістю якого є поєднання статистичних, соціологічних й аналітичних методів, що дало можливість виявити: розрив між різними типами поселень у можливостях трудової діяльності на постійній основі; зростання частки осіб, котрі не бажають здійснювати трудову діяльність за тих умов праці, які пропонують роботодавці; невдоволеність значної частки працездатного населення продуктивністю та результативністю трудової діяльності через незадовільні умови праці; виокремлення групи осіб, котрі не вбачають потреби підвищувати свою продуктивність праці і концентруються переважно в сільській місцевості; деформацію ціннісних установок населення, що обумовлює демотивацію продуктивної й результативної праці; невідповідність середовищних характеристик різних типів поселень рівню, здатному сприяти підвищенню ефективності використання трудового потенціалу (С. 17-18).

Практичне значення отриманих результатів. Теоретико-методичні результати виконаного дослідження можуть бути використані для обґрунтування нормативно-правових і програмно-прогнозних документів, пов'язаних із просторовим розвитком в контексті використання трудового потенціалу. Отримані наукові результати використані при: обґрунтуванні впливу трудового потенціалу на інноваційний розвиток України в просторовому аспекті, що враховано в парламентських слуханнях, при реалізації Стратегії інноваційного розвитку України в умовах глобалізаційних викликів Комітетом з питань науки і освіти Верховної Ради України (довідка №04-24/11-1029 від 17.10.2013); розробці заходів, спрямованих на поліпшення управління перебігом міграційних процесів і здійснення їх моніторингу Державною міграційною службою України (довідка №282-13/0-14 від 18.07.2013); розробці передпроектної містобудівельної (зокрема, генеральних планів міст Чернівецької області) та прогнозно-планової документації по розвитку Чернівецького регіону загалом (довідка №303 від 01.02.2012); формуванні програми соціально-економічного розвитку малих міст Чернівецької області, реалізації завдань Державної цільової програми підтримки соціально-економічного розвитку малих міст Чернівецької області Департаментом економічного розвитку і торгівлі Чернівецької ОДА (довідки №01/189, №01/140 від 25.09.2012); обґрунтуванні заходів на 2014 рік в проекті програми економічного і соціального розвитку Волинської області Департаментом економічного розвитку і торгівлі Волинської ОДА (довідка №21022/02-11/2-13 від 31.10.2013); обґрунтуванні стратегічних напрямів розвитку обласного центру та урбанізованих територій Тернопільської області, розробці заходів, спрямованих на активізацію розвитку українських міст Асоціацією міст України (довідки №3-203, №3-203/1 від 4.12.2013). Наукові результати дисертації використані у навчальному процесі Тернопільського національного економічного університету на Нововолинському факультеті при розробці 3-х методичних рекомендацій, а також викладанні дисциплін «Економіка праці та соціально-трудова відносина», «Регіональна економіка» (довідка №126-52/2854 від 17.12.2013). Наукові результати дисертації використані при розробленні двох науково-дослідних програм, які успішно запровадженні у фінансово-господарську діяльність підприємств-замовників, зокрема програми: «Оптимізація фінансово-управлінських рішень у господарській діяльності ТзОВ «Нововолинський олійно-жировий комбінат» (№ держреєстрації 0111U008675) та «Оптимізація трудового потенціалу ТзОВ «Імперія жирів» для підвищення його конкурентоспроможності» (№ держреєстрації 0112U003190).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаною науковою працею, в якій викладено авторський підхід до пріоритетів розвитку просторових форм організації суспільства в контексті використання їх трудового потенціалу. Наукові положення, висновки і рекомендації, які виносяться на захист, одержані автором самостійно та є його особистим внеском в економічну науку, зокрема у розміщення продуктивних сил і регіональну економіку. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертаційній

роботі використані ті ідеї та положення, які отримані автором особисто. Дисертація не містить матеріалів кандидатської дисертації.

Апробація результатів дисертації. Результати дисертаційного дослідження апробовані в проектах законодавчих актів, у методичних розробках, рекомендаціях і пропозиціях, викладені у монографії, статтях, впроваджені в управлінську практику та в навчальний процес. Основні теоретичні і практичні положення дисертаційної роботи доповідались на 17 міжнародних і вітчизняних науково-практичних конференціях, конгресах, форумах, зокрема на: Міжнародній науково-практичній конференції «Створення інтелектуальної системи обліку для економіки України» (Тернопіль, 22 листопада 2007р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні тенденції економічної теорії і практики: світовий досвід та вітчизняні реалії» (Херсон, 18-19 листопада 2010р.), Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Важелі і механізми формування сталого розвитку економіки в умовах світової глобалізації» (Тернопіль, 9-10 грудня 2010р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Регіональні виборчі процеси: теорія і практика» (Львів, 29 вересня - 01 жовтня 2010р.), Науково-практичній конференції «Система контролю в умовах глобалізації: закономірності та протиріччя» (Тернопіль, 11 червня 2010р.), Всеукраїнській Меморіальній науковій конференції «Наукова спадщина професора Злупка С.М. у світлі формування сучасної парадигми економічної науки в Україні» (Львів, 29-30 вересня 2011р.), Сьомій Всеукраїнській науковій інтернет-конференції «Наукові дослідження: шлях від теоретичного пошуку до практичної реалізації» (Тернопіль, 29-30 листопада 2011р.), XVI Міжнародній науково-практичній конференції «Перспективи розвитку економіки України: теорія, методологія, практика» (Луцьк, 24-25 травня 2011р.), VII Загально-факультетській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми соціально-економічних, правових та гуманітарних процесів на макро-, мезо- та мікрорівнях» (Нововолинськ, 14-15 квітня 2012р.), Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Розвиток міжнародних відносин та зовнішньоекономічної діяльності підприємств за сучасних умов» (Донецьк, 26 жовтня-26 листопада 2012р.), Десятій Ювілейній Міжнародній науково-практичній конференції молодих вчених «Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації» (Тернопіль, 21-23 лютого 2013р.), XXIV Міжнародній науково-практичній конференції «Економіка в умовах глобалізації світових економічних процесів» (Львів, 5-6 квітня 2013р.), XVIII Міжнародній науково-практичній конференції «Перспективи розвитку економіки України: теорія, методологія, практика» (Луцьк, 29-30 травня 2013р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Організація діяльності підприємств туристичної індустрії в умовах інтеграційних процесів» (Тернопіль-Форос, 16-18 квітня 2013р.), II Міжнародній науково-практичній конференції «Міграційні процеси в Україні: сучасні виклики та регіональна специфіка» (Львів, 2-3 жовтня 2013р.), Десятій Ювілейній Міжнародній науково-практичній конференції молодих вчених «Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна

ідентичність та тенденції глобалізації» (Тернопіль, 21-23 лютого 2013р.), V Международной научно-практической конференции «Проблемы и перспективы развития менеджмента и предпринимательства в России» (Ростов-на-Дону, 30 ноября 2013г.), Международной научно-практической конференции «Инновационное развитие республики Молдова: национальные задачи и мировые тенденции» (Сомрат, 7-8 ноября 2013г.) та ін.

Публікації. Основні наукові положення, висновки і результати дослідження опубліковано в 56 наукових працях загальним обсягом 41,63 друк. арк., з яких особисто автору належать 38,96 друк. арк., у тому числі 1 одноосібна монографія, 1 препринт, 34 статті в наукових фахових виданнях з економіки, 4 публікацій в іноземних виданнях, 17 публікацій у збірниках матеріалів конференцій.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Основний зміст роботи викладено на 558 сторінках комп'ютерного тексту. Дисертація містить 33 таблиці (на 26 сторінках) та 68 рисунків (на 28 сторінках), з них 11 займають площу сторінки. Список використаної літератури включає 324 найменувань на 39 сторінках, 12 додатків на 23 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність дисертаційного дослідження, сформульовано його мету і завдання, описано наукову новизну та практичну цінність отриманих результатів.

У першому розділі «Теоретико-методологічні основи дослідження розвитку просторових форм організації українського суспільства і використання трудового потенціалу» розкрита змістовна сутність економічних категорій «трудова потенціал» та «розвиток трудового потенціалу» в контексті детермінацій такими процесами просторового розвитку, охарактеризовані типи та функціональність просторових форм організації українського суспільства як середовищ концентрації трудового потенціалу, сформована матриця теорій просторового розвитку трудового потенціалу, висвітлено особливості розвитку просторових форм на основі ефективного використання трудового потенціалу в світлі формування теоретичних положень сучасного суспільства. Також сформовано методичні підходи до дослідження розвитку просторових форм організації суспільства у контексті використання їх трудового потенціалу, розкрито прикладні аспекти реалізації методики оцінки використання трудового потенціалу у просторових обмеженнях.

Доведено, що нинішні потреби соціально-економічного розвитку регіонів України вимагають підвищення вагомості трудових потенційних характеристик населення. У даному ключі трудова потенціал та ефективність його використання мають бути основним рушієм просторового розвитку. Відповідно до цього відслідкована еволюція наукових підходів до визначення суті трудового потенціалу – як характеристики міри та якості сукупних можливостей до праці працездатного населення в залежності від участі у суспільній діяльності. Встановлено, що на перших етапах вивчення трудового потенціалу домінуючими в його розумінні були трудові ресурсний,

демографічний, політекономічний, виробничо-трудоий підходи. Їх конкретизованими варіантами стали демографічно-економічний, ресурсно-економічний, соціально-демографічний підходи, які часто використовувалися в поєднанні з маржинальним концептом. Подальше вдосконалення сфери соціально-трудоих відносин обумовили органічний перехід розгляду трудового потенціалу в кількісному аспекті до його вивчення в якісному вимірі з потребою застосування просторово-суб'єктного підходу. Відтак у просторових обмеженнях якісний вимір використання трудового потенціалу набуває особливої ваги для здобуття регіонами конкурентних переваг, перспектив модернізацій та покращення рівня добробуту населення.

Проаналізовано зміст дефініцій трудового потенціалу, що послужило теоретичним базисом авторського його розуміння з інтерпретацією особливостей використання на рівні різних просторових форм організації суспільства. Найчастіше вчені розглядали трудовий потенціал через призму можливостей, сукупності працездатного населення і його характеристик, здатності до праці, прихованих здібностей, максимальної величини участі у праці, інтегральної оцінки характеристик населення, граничних запасів праці, основи формування людського капіталу, багаторівневої системи.

Обґрунтована авторська позиція щодо того, що при вивченні трудового потенціалу в фазі його використання та як головного рушія розвитку просторових форм організації суспільства доцільно фокусувати увагу на кількісно-якісній та кваліметрично-структурній оцінках наявних і прихованих характеристик економічно активного населення з виокремленням працездатного та непрацездатного з метою визначення можливих трудових потенційних втрат. Доведено, що трудовий потенціал слід розглядати як багаторівневу систему, яка корелює з обґрунтуванням необхідності системно-комплексного підходу до його вивчення. Нині домінуючим у дослідженнях має бути системно-комплексний підхід, при якому потенціал розглядається як система із визначеною структурою. Вивчення потенціалу повинне здійснюватись різноаспектно з детальним простеженням загроз і перспектив використання його потенційних складових та з подальшим відображенням на можливостях просторового розвитку.

Згідно специфіки впливу ефективного використання трудового потенціалу на розвиток різних типів просторових форм, уточнено зміст його дефініції – як акумульованої та реалізованої сукупності характеристик, якостей та можливостей окремої людини (сукупного працівника), що формує, реалізовує або нагромаджує резерв праці у конкретному вимірі простору, часу, умовах суспільно-економічного, інноваційно-технологічного й екологічного розвитку. Ключовим підходом у такому трактуванні є його кількісно-якісна оцінка.

Визначено сутність просторового розвитку трудового потенціалу, що передбачає прогресивну трансформацію трудових потенційної структури у визначених просторових обмеженнях, акумулюючи при цьому результатами праці тих просторових утворень, які попадають у площину встановлених координат та між якими можуть бути налагоджені тісні соціальні, міграційні, комунікаційні, логістичні та інші мережі. Для такого процесу вимогою сучасності є гармонійне

посилення, що передбачає поступове покращення стану трудових складових із недопущенням дисонування темпів зміни їх характеристик.

Обґрунтування значимості використання трудового потенціалу для розвитку просторових форм організації суспільства потребує деталізації впливу за різними його складовими. У зв'язку з цим представлено авторське бачення структури трудового потенціалу (рис. 1). Вивчення структури потенціалу особливо важливе у розрізі різних типів поселень. Це дозволяє встановити, які його складові використовуються більш ефективно, а які недостатньо.

Рисунок 1 - Структура трудового потенціалу: загально-просторовий підхід

Уточнено функціональну потребу трансформації компонентної структури трудового потенціалу в контексті забезпечення розвитку просторових форм організації суспільства. Такий процес передбачає посилення ролі окремих потенційних складових в силу нових умов гуманізації праці, переходу до інформаційного суспільства та потреби ефективних модернізаційних змін у просторових утвореннях. Виходячи з сучасних реалій та пріоритетів розвитку різних просторових форм, особливо сільських поселень, малих міст та специфічних просторових утворень, однозначною вимогою постає посилення таких компонент, як освітньо-кваліфікаційна та морально-етична.

У відповідності до запропонованої компонентної структури трудового потенціалу виділено ключові фактори як причинно-рушійні сили, які визначають стан та тенденції формування і використання трудових потенційних характеристик населення різних просторових форм організації суспільства. Ефективність використання трудового потенціалу в різних просторових формах залежать від можливості та умов трудової діяльності, рівня територіальної (у т.ч. освітньо-професійної, академічної) мобільності, доступу до інформації, формування правової, інноваційної культури населення, дотримання норм трудового права, рівня конкурентоспроможності працівників.

Доведено, що вивчення специфіки розвитку просторових форм організації суспільства на основі використання трудового потенціалу має слугувати науковим базисом для практичного покращення ситуації у сфері соціально-трудових відносин. Оскільки це вимагає вдосконалення теоретико-методологічної основи, побудована матриця теорій розвитку просторових форм на основі використання їх трудового потенціалу, висвітлено особливості просторового розвитку потенціалу в світлі формування теоретичних положень сучасного суспільства. Удосконалення теорії просторового розвитку трудового потенціалу передбачає систематизацію комплексу знань про закономірності його формування, відтворення, нагромадження, використання в різних просторових вимірах. Відтак ефективність використання потенційних складових набуває чітко вираженої територіальної специфіки.

Встановлено, що на сьогоднішній день у жодній із просторових форм в Україні немає достатніх умов для підтримки оптимального кількісно-якісного процесу формування, використання та відтворення трудових потенційних складових. Покращити ситуацію можна при здійсненні переходу до інтелектуально-інформаційно-інноваційної моделі розвитку на основі збалансованості глобального, національного, регіонального, місцевого просторового розвитку трудового потенціалу. Вона передбачає забезпечення попиту на висококваліфіковані кадри завдяки створенню нових організаційних форм у комплексі «людина – наука – інновація – виробництво» та поліпшення управління трудовими потенційними використанням, що вимагає врахування специфічності його формування й відтворення у межах різних просторових утворень. У цьому повинна полягати центрова ідея теорії просторового розвитку трудового потенціалу зі специфічними прикладними проявами в різних просторових локаціях.

Встановлено, що вивчення особливостей розвитку просторових форм організації суспільства на основі використання трудового потенціалу повинно базуватись на теоретичних положеннях вчених щодо сфери соціально-трудових відносин та на теоріях виникнення і розвитку різних просторових утворень. Селективних підбір комбінацій даних типів теоретичних положень дозволить застосувати системно-комплексний підхід до вивчення просторового розвитку.

На основі аналізу методик оцінки розвитку просторових форм організації суспільства через призму використання їх трудового потенціалу доведено, що кількісно-якісний підхід до дослідження потенціалу є поширеним, проте потребує вдосконалень за просторовим аспектом. При проведенні оцінки трудового потенціалу обґрунтована методична виправданість використання

мультивимірної системи оцінювання. Вона передбачає використання комплексу показників демографічного, соціально-економічного, історико-культурного й духовно-морального характеру, охоплює аналіз усіх стадій функціонального циклу трудового потенціалу у просторових формах. Вивчення трудового потенціалу як головного рушія просторового розвитку буде неповноцінним без блоку показників, які характеризують його просторову дислокацію.

У другому розділі «Фактори розвитку просторових форм організації українського суспільства і використання трудового потенціалу» обґрунтовано структуру факторів розвитку просторових форм організації суспільства через призму використання трудового потенціалу, окреслено їх вплив на трансформацію трудопотенційних складових, висвітлено особливості дії факторів просторового розвитку у міських та сільських поселеннях, обґрунтовано пріоритети коригування факторного впливу в контексті забезпечення просторового розвитку на основі трудового потенціалу.

Удосконалено концепцію факторів, яку автор вважає ключовою у дослідженні наукової проблематики рушійності якісних прогресивних змін просторового характеру з боку трудового потенціалу. Дослідження факторів є фундаментом для вирішення питання розміщення будь-якого об'єкта як локальної концентрації місць прикладання праці, а також вироблення організаційно-економічних механізмів залучення конкретних носіїв трудового потенціалу до процесу його реалізації у визначених просторових умовах.

Досліджена множинність наукових точок зору у ході розкриття питань факторного впливу на формування, збереження, відтворення трудового потенціалу. Їх використання дозволяє комплексно розглянути широкий спектр явищ та процесів, які детермінують траєкторію розвитку просторових форм організації суспільства на основі використання їх трудового потенціалу. Проблемною є відсутність методологічної єдності у виділенні переліку факторів впливу на розвиток просторових форм і їх трудовий потенціал за відповідним фазами, суб'єктами, рівнями оцінки, що в значній мірі обумовлюється складним історичним дискурсом використання концепції факторів в світлі просторової парадигми.

Для повноцінного дослідження факторів розвитку просторових форм організації суспільства слід аналізувати процеси використання їх трудового потенціалу з позицій парадигми суб'єктної багаторівневості та процесності проходження фаз відтворювального циклу. Дана парадигма передбачає розгляд трудового потенціалу з глобального, національного, регіонального, галузевого, територіального, господарського, домогосподарського, індивідуального рівнів та виділення таких його видів – трудовий потенціал окремої людини, сім'ї, підприємства, установи, організації, територіального утворення, сфери господарювання, регіону, району, країни, світу, суспільства, цивілізації. Градація суб'єктної багаторівневості трудового потенціалу не вносить суттєвих корективів щодо його сутнісного розуміння, оскільки характеризується такою ознакою, як взаємопроникність – кожен індивід, який володіє відповідними характеристиками індивідуального потенціалу праці (індивідуальний рівень), одночасно є системотворчим щодо домогосподарського рівня шляхом участі в інституті сім'ї, господарського – участі в складі трудового потенціалу

господарюючих суб'єктів, територіального – у складі акумульованого трудового потенціалу відповідного територіального утворення і так далі.

Процесність проходження фаз відтворювального циклу трудового потенціалу пропонується тлумачити як кількісно-якісну динаміку зміни трудових характеристик за фазами їх формування, становлення, реалізації, використання, збереження та відтворення.

Обґрунтовано, що розвиток просторових форм організації суспільства на основі використання трудового потенціалу необхідно розглядати як процес переходу фаз відтворювального циклу з позиції досягнення ним більш досконалих станів. Доведено необхідність врахування принципів еволюційності розвитку просторових форм та їх трудового потенціалу при обґрунтуванні способів і методів управління таким розвитком: пофазового перебігу процесу відтворювального циклу; наслідковості; недетермінованості процесу переходу від однієї фази до іншої. Запропоновано алгоритм структурування факторів розвитку просторових форм організації суспільства на основі використання їх трудового потенціалу у взаємозв'язку із запропонованим підходом суб'єктної багаторівневості та процесності проходження фаз відтворювального циклу. Такий алгоритм має наступний вигляд: виділення сфер прояву дії факторів використання трудового потенціалу – номінації генези факторів просторового розвитку – означення основних індикаторів впливу факторів на розвиток просторових форм організації суспільства та їх трудового потенціалу.

У відповідності до характеристик фаз відтворювального циклу запропоновано виділяти п'ять сфер прояву дії факторів розвитку просторових форм на основі використання трудових складових: формування природної бази відтворення; освітньо-кваліфікаційну; зайнятості; соціально-трудових відносин; охорони праці та соціального захисту.

У відповідності до генези факторів виділено найбільш значимі їх ситуативні та функціональні індикатори, що найбільш виражено впливають на стан потенційних компонент (табл. 1). Таким чином систематизація факторів розвитку просторових форм та їх трудового потенціалу на основі суб'єктної багаторівневості та процесності проходження фаз відтворювального циклу дозволили встановити найбільш значимі явища і процеси, які детермінують поточний та перспективний стан потенційних складових.

Встановлено, що факторний вплив на розвиток міських поселень через використання трудового потенціалу детермінується їх величиною. Для виявлення особливостей факторного впливу на розвиток різних типів міст з боку трудового потенціалу необхідно враховувати демографічну специфіку населення (з урахуванням міграційних переміщень), його підвищену ділову активність, високу конкуренцію за кращі умови праці, гірший стан довкілля, кращі можливості задоволення особистісних потреб, специфічну систему цінностей з домінуванням матеріальних установок, що в значній мірі зумовлено вищим ритмом життя, достатнім рівнем інформаційної мобільності тощо. Також виокремлено гомологічні характеристики міських жителів, які формують їх трудовий потенціал.

Визначено, що специфічна структура населення сільських поселень гальмує прогресивні зрушення в їх розвитку на основі використання трудового

потенціалу. Врахування цього вимагає здійснення політики збереження та відтворення трудового потенціалу у сільських поселеннях, яка б мала підтримувати інноваційно-інвестиційний розвиток конкурентоспроможних сільськогосподарських виробництв, підвищення якості життя мешканців, зростання їх соціально-економічного добробуту.

Таблиця 1 Структура факторів використання трудового потенціалу як основи просторового розвитку

Основні ситуативні індикатори	Фактори	Основні функціональні індикатори
Міжнародна політика у сфері зайнятості, міжнародний поділ праці, паритетність міжнародного трудового законодавства, діяльність міжнародних організацій у сфері праці, відкритість економіки та стан міжнародної трудової конкуренції	<i>Глобалізаційно-цивілізаційні</i>	Дотримання прав та свобод гідної праці, резистентність генетичного фонду націй, ідеологічні та цивілізаційні доктрини розвитку, інтелектуалізація історичного розвитку
Стан політичної стабільності, інституційного забезпечення суспільства, політики у сфері зайнятості	<i>Політико-правові</i>	Сутнісне наповнення та дотримання правових норм, законів та обмежень у трудовій сфері
Стан природо – ресурсного потенціалу, рівні господарського освоєння території, щільність та особливості розселення населення відносно опорного каркасу території	<i>Геопросторові</i>	Геопросторове позиціонування території та концентрація місць прикладання праці, метрополійно-периферійні та урбаністичні особливості території
Ступені стратифікації та сегрегації суспільства, житлове та соціальне забезпечення, рівень захисту від безробіття, рівень життя населення, умови праці	<i>Соціально-економічні</i>	Рівень розвитку та структура продуктивних сил, економічний розвиток, рівень заробітної плати, галузева структура зайнятості, рівні та структура споживання
Науково-технічні зрушення, інноваційна активність, рівень розвитку виробничих відносин	<i>Інноваційно-інфраструктурні</i>	Стан та пропорції ринку праці, трудова мобільність, інформаційно-інфраструктурне забезпечення потоків інформації у трудовій сфері
Якісне наповнення освіти, стан міжнародної освітньої комунікації, доступність та інноваційність отримання освітніх послуг	<i>Освітньо-кваліфікаційні</i>	Рівні кваліфікації та програми підвищення кваліфікації, конкурентні кваліфікаційні переваги, дотримання дисципліни праці та організованість трудового процесу
Цінності, релігійні постулати, духовність та менталітет населення, сімейно-репродуктивна поведінка	<i>Ціннісно-культурні</i>	Рівень культурного розвитку, дотримання традицій, звичаїв у соціально-трудова сфері
Кліматичні умови, екологічність та рівні забруднення навколишнього середовища, дозвілля та санаторно-курортні можливості оздоровлення і відновлення психологічно-емоційної рівноваги	<i>Еколого-демографічні</i>	Природний, механічний (міграційний) рух населення, статевовікова структура населення
Рівні та структура захворюваності населення, доступність та повнота медичного обслуговування	<i>Медико-біологічні</i>	Стан фізичного та психологічного здоров'я населення, тривалість активного трудового життя

Обґрунтовано, що забезпечення розвитку просторових форм організації суспільства на основі використання їх трудового потенціалу слід здійснювати за концептуальними підходами: шляхом безпосереднього впливу на потенціал; шляхом опосередкованого впливу через формування відповідного інституціонального середовища. Визначення пріоритетів забезпечення розвитку міських поселень на основі використання їх трудового потенціалу через коригування факторного впливу вимагає послаблення деструктивних соціально-економічних факторів, зокрема негативних наслідків надмірної соціальної стратифікації суспільства; виваженого коригування впливів ціннісно-культурних факторів. Коригування факторного впливу сільських поселень має концентруватись навколо групи еколого-демографічних факторів з одночасним

покращенням соціально-економічних умов, оскільки надмірні міграційні процеси унеможливають ефективне використання тут трудового потенціалу.

Враховуючи складну внутрішню будову трудового потенціалу та помітну специфікацію його використання в розрізі різних типів поселень, теорія факторів просторового розвитку має доповнюватись уточненням детермінацій у розрізі різних потенційних складових. Тому здійснено більш детальний огляд факторних впливів на ефективність використання трудового потенціалу за кожною з них. Доведено, що різнотипність просторових форм може значно видозмінювати характер факторного впливу на ефективність використання їх трудового потенціалу. Так, щодо сильних факторних впливів більш стійкими й адаптивними є просторові утворення більших розмірів (вищі ресурсні можливості, складніша внутріпросторова структура зі здатністю до змін залежно від впливів зовнішнього середовища). Проте просторова масштабність не є ключовим вимірником здатності протистояти сильному факторному впливу, у т.ч. з монотонно-періодичними ознаками. Велику роль відіграє ефективне територіальне управління, базоване на моніторингу, прогностичних розрахунках середовищних змін. У випадку готовності просторового утворення протистояти новим загрозам та викликам, наслідковість їх впливу можна суттєво пом'якшити. Так само достатній рівень професіоналізму місцевих державних службовців є запорукою прийняття ефективних управлінських рішень щодо просторового розвитку на основі використання трудового потенціалу населення.

У третьому розділі «Оцінка розвитку просторових форм організації українського суспільства на основі використання їх трудового потенціалу (на прикладі Волинської області)» відображено особливості розвитку просторових форм організації суспільства у контексті використання трудового потенціалу у нормативно-правовому полі держави, виявлено та оцінено проблеми просторового розвитку за прикладом Волинської області, проаналізовано середовищні особливості використання трудового потенціалу в міських та сільських поселеннях за даними офіційної статистики та результатами соціологічного опитування, виявлено передумови підвищення мобільності населення у внутрірегіональних та зовнішніх просторових координатах.

Виявлено, що нормативно-правова база регулювання процесів просторового розвитку на основі використання трудового потенціалу представлена системою документів, які прямо чи опосередковано впливають на процеси відтворювального циклу. Їх аналіз дозволив встановити наявність низки розбіжностей у тлумаченні ключових понять та в розумінні проблем використання потенційних компонент. У сучасній нормативній базі неузгоджені та різнопланові цілі, функції, завдання на регіональному, галузевому, територіальному рівнях щодо відтворення трудового потенціалу. Недоліком є недостатність дієвих економічних методів управління та узгоджених підходів до здійснення кількісно-якісної оцінки розвитку просторових форм організації суспільства на основі використання їх трудового потенціалу.

Фрагментарність виконання затверджених нормативно-правових актів, заполітизованість процесу прийняття ключових рішень та слабкість діалогу влади, науки і бізнесу не сприяють забезпеченню розвитку просторових форм

через використання їх трудового потенціалу. Така ситуація обумовлює зростання рівнів прихованого та офіційного безробіття, активізацію потоків трудової міграції кваліфікованих фахівців за кордон, зниження освітньо-інтелектуального та професійно-кваліфікаційного рівнів працездатного населення, невідповідність якості та кількості наявної робочої сили потребам регіональних ринків праці, розшарування населення за рівнем доходів тощо.

Доведено, що вирішення проблем просторового розвитку та соціально-трудової сфери в нинішніх умовах періодичних кризових явищ та гострого браку бюджетних коштів можливе при підкріпленні достатніми ресурсами і подоланні декларативності управлінських рішень. У нормативно-правових документах потрібно узгодити розуміння перспектив просторового розвитку на основі ефективного використання трудового потенціалу за кожною із фаз відтворювального циклу та у відповідності до структурних складових.

Виявлення проблем просторового розвитку на основі використання трудового потенціалу здійснено на прикладі Волинської області. Її позиції серед інших регіонів за показниками соціально-економічного розвитку є досить слабкими, що довели результати рейтингування за останнє десятиліття за показниками: стимулятори – рівень економічної активності населення (23 місце), попит на робочу силу (17 місце), кількість фахівців вищої кваліфікації, зайнятих в економіці (23 місце), частка штатних працівників, які мають повну вищу освіту (12 місце), частка осіб, що підвищували кваліфікацію (15 місце), середньомісячна заробітна плата одного працюючого (24 місце); дестимулятори – рівень безробіття за методологією МОП (13 місце), рівень вимушеної неповної зайнятості (2 місце), розподіл населення із середньодушовими грошовими доходами на місяць нижче прожиткового мінімуму (1 місце), середня тривалість пошуку роботи (14 місце), рівень травматизму, пов'язаного з виробництвом (1 місце). Область має найгірші значення за показником «розподіл населення із середньодушовими грошовими доходами на місяць нижче прожиткового мінімуму» (близько 60% населення мало доходи нижче 953 грн.). З огляду на необхідність забезпечення умов розвитку просторових форм організації суспільства регіону на основі ефективного використання їх трудового потенціалу така ситуація є катастрофічною. Ще однією загрозливою тенденцією є найвищий рівень травматизму в області, який пов'язаний із виробництвом. Це засвідчує про надзвичайно складні проблеми використання трудових потенцій населення, що унеможливорює подальше їх відтворення.

Специфіку розвитку просторових форм Волинської області на основі використання трудового потенціалу визначає те, що це регіон з високою часткою сільського населення (49,6%). За кількістю міст область займає одне з останніх місць, 16-е місце за кількістю селищ міського типу і 13-е – за сільськими населеними пунктами. Це моноетнічний регіон з виключним домінуванням титульної нації (96,95% українців). Демооказники в сільських та міських поселеннях засвідчують про перманентне скорочення сільського населення після 2002 року. Ускладнилися тенденції розвитку сфери соціально-трудових відносин, зокрема спостерігається скорочення кількості економічно активного населення у міських поселеннях на 0,4 тис. і в сільських – аж на 8,1 тис. Рівень економічної активності за останні 5 років у міських поселеннях скоротився

з 56,9% до 56,3%, у сільських поселеннях – з 70,8% до 73,9%. Збільшилась кількість економічно неактивного населення у міських поселеннях на 4,1 тис. і скоротилась у сільських на 11,7 тис.

Виявлені сильні розриви в рівні оплати праці між промисловістю та сільським господарством, що прямо відображається на можливостях розвитку сільських територій. Здійснене співставлення розміру зарплати та валової доданої вартості в розрізі видів економічної діяльності. Це дало змогу виділити конкурентні позиції різних сфер прикладання праці з точки зору їх витратності.

Аналіз основних показників, що детермінують можливості розвитку міських та сільських поселень Волинської області на основі використання трудового потенціалу та з акцентом на конкретні види економічної діяльності засвідчує помітне відставання одних супроти інших. Вибіркова підтримка окремих поселень у межах агломераційних утворень, що «підживлюються» активними маятниковими міграціями, є недостатньою і особливого впливу на покращення ситуації не виявить. Середовищні характеристики просторового розвитку Волинської області не відповідають рівню, здатному сприяти ефективному використанню трудових потенційних характеристик населення. Аналітичні спостереження засвідчили, що існують значні проблеми, пов'язані з низьким рівнем забезпеченості населення дошкільними і загальноосвітніми навчальними закладами. Це знижує привабливість середовища проживання і детермінує активізацію просторової мобільності населення. Незадовільними є стан доріг, мобільне покриття, наявність мережі Інтернет, закладів освіти, охорони здоров'я, культури. Таким чином, у регіоні відсутні достатні можливості населення ефективно використовувати свій трудовий потенціал. Просторова диференціація можливостей використання трудового потенціалу в регіоні є досить помітною, а тому вимагає рішучих дій з метою поліпшення ситуації.

Здійснена соціологічна оцінка диференційованих умов просторового розвитку на основі використання трудового потенціалу Волинської області. Результати дозволили стверджувати: має місце розрив між різними типами поселень у можливостях трудової діяльності на постійній основі; частота перебування у статусі безробітного та пошуку роботи обумовлює часткову дезінтелектуалізацію та вимушену трудову діяльність на будь-яких умовах; мешканці сільських поселень та малих міст частіше звільняються за ініціативи роботодавця, а жителі більших міст – за власним бажанням; відсутні сприятливі передумови для використання трудового потенціалу; зростає частка осіб, котрі не бажають здійснювати трудову діяльність за пропонованих умов праці; значна частка працездатного населення незадоволена продуктивністю та результативністю своєї праці через незадовільні умови; вирізняється група осіб, котрі не вбачають потреби підвищувати свою продуктивність праці; деформації ціннісних установок населення обумовлюють демотивацію продуктивності й результативності праці (для населення цінність заробітної плати є значно вищою, ніж її результат).

З'ясовані схильності населення до зміни місця праці та проживання. Доведено, що сільські мешканці з найгіршими можливостями зайнятості мають найвищий рівень схильності до зміни місця праці – 50,0% з виїздом за кордон, коли для обласного центру даний показник сягає 36,7% (табл. 2).

Таблиця 2 Рівень просторової мобільності населення у різних типах поселень (за результатами соціологічного дослідження, Волинська область, 2013 р.)

№ з/п	Зміна населеного пункту	Обласний центр, %		Місто понад 50 тис. осіб, %		Місто до 50 тис. осіб, %		Селище міського типу, %		Село, %	
		проживання	праці	проживання	праці	проживання	праці	проживання	праці	проживання	праці
1	Так, але в межах області, де постійно проживаю	16,0	5,3	30,0	22,0	31,3	32,0	34,7	27,3	36,7	28,7
2	Так, можна в іншій області України (у тому числі столиці)	17,3	32,0	15,3	24,7	12,7	16,0	8,7	9,3	7,3	7,3
3	Так, з виїздом за кордон	22,0	36,7	31,3	34,0	36,0	35,3	42,0	51,3	41,3	50,0
4	Ні	44,7	26,0	23,3	19,3	20,0	16,7	14,7	12,0	14,7	14,0

Виявлено, що лише 30,7% жителів села, 34,0% – селищ міського типу, 36,7% – малих міст, 46,0% – великих міст і 58,0% – обласного центру мають постійне місце праці. З числа респондентів, котрі не мають постійного місця праці, найвища частка осіб, що не мають бажання працювати на постійній основі, спостерігається в селі – 19,2%, у селищах міського типу – 14,1%, малих містах – 8,4%.

У контексті впливу трудового потенціалу на розвиток різних типів поселень Волинської області важливими були результати стосовно самооцінки респондентами продуктивності й результативності праці (рис. 2).

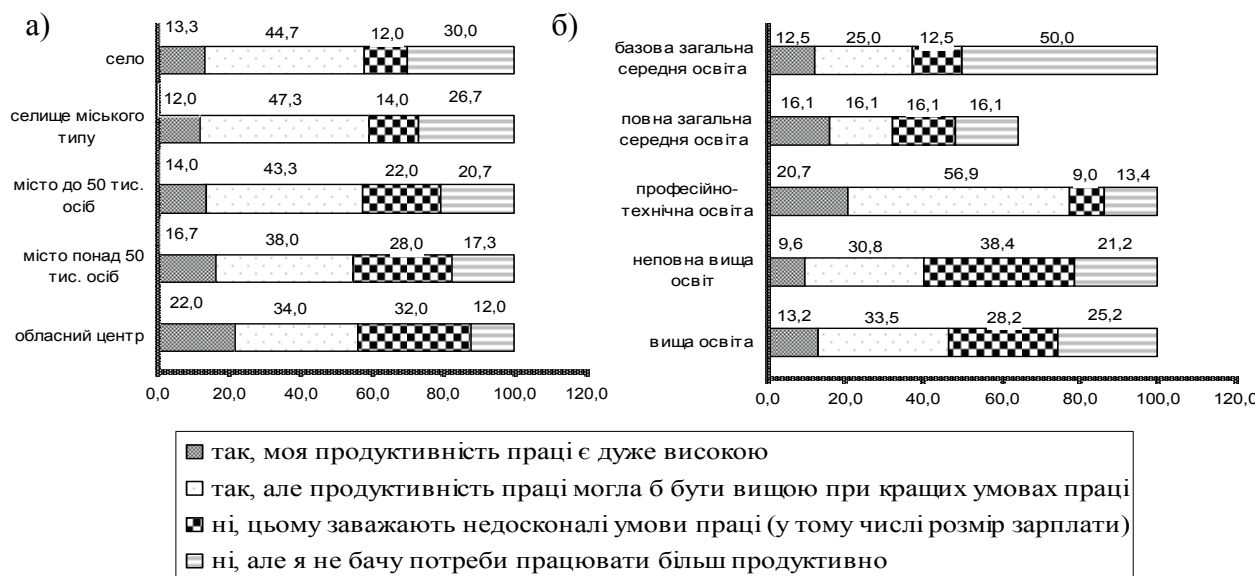

Рисунок 2 - Оцінка продуктивності й результативності праці (за результатами соціологічного дослідження, Волинська область, 2013 р.)

З метою деталізації специфіки формування морально-етичної потенційної складової з'ясовано просторову диференціацію ціннісних установок населення. Виявлені основні причини підвищеної мобільності населення у розрізі різних типів поселень. Для цього оцінено основні характеристики організації праці,

можливості задоволення потреб. Встановлено просторову диференціацію досвіду зайнятості в інших населених пунктах, зокрема за кордоном.

У четвертому розділі «Проблеми та можливості інноваційного розвитку просторових форм організації українського суспільства з позиції використання їх трудового потенціалу в умовах глобалізації» обґрунтовані потреби просторових форм організації суспільства в інноваційному розвитку трудового потенціалу, врахування глобалізаційних процесів, розкрита роль освітніх закладів та їх територіальної організації для просторового інноваційного розвитку, проаналізовано вплив інформаційних технологій на інноваційний розвиток просторових форм та їх трудового потенціалу, дана оцінка міграції як стимулятора інноваційності трудового потенціалу міських і сільських поселень, охарактеризовані специфічні просторові форми як осередки використання трудового потенціалу на інноваційних засадах.

Встановлено, що глобалізаційні процеси є відображенням інтернаціоналізації з посиленням зближення економік країн на основі поглиблення виробничих зв'язків, росту амплітуди міжнародної торгівлі, міжнародної міграції капіталу та людських ресурсів. Глобальний ринок праці впливає на національний із подальшим відображенням на можливостях розвитку регіональних економік. Такий вплив визначається фундаментальною асиметрією між країнами за рівнем інтеграції, мірою інноваційно-конкурентного потенціалу, обумовлюючи сегментацію населення за рівнем доходів, посилення нестабільності внаслідок зростання міграційної активності, недовикористання здібностей працездатного населення через невідповідності вимогам стандартизації на глобалізованому ринку праці. Вплив глобального ринку праці на національний проявляється також через формування мультиетнічного складу населення у більшості країн світу, що не може не відобразитись на демографічній базі відтворення трудового потенціалу, стійкості ціннісно-орієнтованих основ збереження національного генофонду.

Враховуючи нові виклики глобального середовища, для розвитку просторових форм організації суспільства в Україні обґрунтована перевага факторного підходу при вивченні специфіки використання їх трудового потенціалу. Це обумовлене тим, що ресурсне розуміння суті трудового потенціалу практично вдається до його ототожнення з людськими ресурсами. Згідно факторного розуміння трудовий потенціал інтерпретується як форма, що кількісно та якісно характеризує здатність суспільства забезпечувати динамічний розвиток.

З'ясовано ключові вектори впливу глобалізації на розвиток просторових форм організації українського суспільства в контексті використання їх трудового потенціалу. При цьому глобальне середовище характеризується різновекторними детермінаціями з боку інформаційних, фінансових, товарних, людських, знанневих потоків. Для можливостей використання трудового потенціалу такі впливи виражаються у підвищеній мобільності і міграційній активності населення, додатковій мотивації розвитку, нових можливостях основної і вторинної зайнятості, зміні ціннісних (націооб'єднуючих) установок.

Окреслена специфіка глобалізаційних детермінацій розвитку просторових форм на основі використання трудового потенціалу, які розподілено за

напрямами зовнішніх міграційних процесів, локального ринку праці, підприємницької активності, споживацтва, трансферу знань і технологій, інституціонального середовища та громадської активності.

Обґрунтовано пріоритети просторового інноваційного розвитку трудового потенціалу з позиції ключових потреб та функціонального призначення різних типів поселень. Так, для обласного центру таке функціональне призначення має полягати у стимулюванні ділової активності в регіоні, великого міста – підтримці такої активності, малого міста – домінуючій спеціалізації на окремих видах економічної діяльності, розвитку малого і середнього бізнесу, селища міського типу – рекреаційній спеціалізації, розвитку малого і середнього бізнесу, села – сільськогосподарській і рекреаційній спеціалізації, розвитку малого бізнесу та кооперативного руху.

Доведено, що вирішення проблем розвитку соціально-трудової сфери для регіонів України повинне здійснюватись на інноваційних засадах шляхом ефективізації використання освітньо-кваліфікаційної складової. Встановлено, що для сучасних просторових форм організації суспільства забезпечення автономного посилення інноваційності трудового потенціалу є неможливим. Необхідність врахування глобалізаційного чинника підсилюється трансферами інформації, знань, технологій, людських ресурсів та необхідністю пошуку можливостей покращення умов праці.

Обґрунтовано пріоритети покращення основних параметрів освітніх закладів, що дозволить створити сприятливі передумови для рівних можливостей просторового розвитку. Такі пріоритети визначено щодо вдосконалення кадрового, матеріально-технічного забезпечення, аудиторного та бібліотечного фонду. Визначено пріоритети освітніх закладів у створенні сприятливих передумов для інноваційної активності населення з подальшим відображенням на процесах розвитку різних типів поселень.

Відзначено потребу просторової конвергенції якості освітніх послуг. Для цього уточнено функціональність різних типів поселень у територіальній організації професійно-технічних і вищих освітніх закладів. Сформульовано пріоритетні заходи для просторової конвергенції якості загальної середньої освіти: укрупнення класів з кількох сусідніх населених пунктів, якщо чисельність учнів в одному класі сягає менше 5 осіб, з чітко організованою системою перевезень до місця навчання; розвиток мережевих електронних освітніх ресурсів; доступність участі у конкурсних проектах; посилення ролі органів громадського самоврядування в освіті, у т.ч. загальних зборів колективів навчальних закладів; посилення соціально-педагогічного патронажу у системі освіти; ефективізація діяльності освітніх округів.

Доведено, що для забезпечення просторового інноваційного розвитку трудового потенціалу вищі навчальні заклади мають покращувати матеріально-технічну базу з обладнанням лабораторій для практичних занять і дослідницької діяльності. Слід підвищувати роль підприємств у стимулюванні персоналу до інноваційності через розміщення на їх базі відповідних навчальних підрозділів. Стимулювання просторового інноваційного розвитку трудового потенціалу

населення вимагає застосування прогресивних інформаційних технологій, відтак роль освітніх закладів у реалізації зазначених процесів має бути провідною.

Обґрунтовано значимість впровадження сучасних інформаційних технологій для інноваційного розвитку просторових форм організації суспільства та їх трудового потенціалу. Результатом застосування інформаційних технологій має бути формування нового типу поведінки працездатного населення. Через практику систематичного використання технологій розвиватиметься інформаційна сфера, яка продукуватиме прогресивні концепти, ідеї. Вплив сучасних інформаційних технологій на просторовий інноваційний розвиток слід вивчати за напрямками: у навчанні – як середовищі формування і відтворення трудового потенціалу; у сфері соціально-трудова відносин – як середовищі використання і посилення інноваційності трудового потенціалу; у сфері громадської й політичної діяльності – через прояви інформаційної культури; у сфері господарювання – як сфери покращення економічної ситуації, створення робочих місць чи їх скорочення за рахунок автоматизації процесів; в управлінні сферою соціально-трудова відносин – на рівні органів місцевого самоврядування, регіонів і країни загалом; в управлінні загальним розвитком країни та її регіонів, що формує середовищні передумови розвитку; у сфері комерції – з розглядом інформації як продукту, який можна вигідно продати, через що формується інтерес до її продукування через інноваційну діяльність.

Виявлено територіальну специфіку впливу інформаційних технологій на розвиток просторових форм організації суспільства та їх трудовий потенціал, практику їх застосування. Визначені перспективи покращення, що важливо в контексті посилення рушійності використання трудового потенціалу відносно просторового розвитку в Україні (рис. 3). Окрему увагу звернено на можливості застосування інформаційних технологій у системі освіти, зокрема через практику дистанційного навчання.

Встановлено, що міграція може слугувати потужним каталізатором посилення інноваційності трудового потенціалу з подальшим впливом на розвиток просторових форм організації суспільства через залучення міграційного капіталу у місцеву економіку. Стимулятивний вплив міграції на просторовий розвиток можливий через ефективне використання трудового потенціалу. Мігранти мають неоціненний трудовий досвід і рееміграція таких осіб на батьківщину повинна постати стратегічним завданням держави на умовах цільового працевлаштування та стимулювання їх підприємницької діяльності. У зв'язку з цим обґрунтовано потребу налагодження циркулюючих міграцій, відносно чого побудовано основні сценарії їх протікання.

Охарактеризовано специфічні просторові форми організації суспільства для сучасної України. На основі виявлених можливостей і загроз їх поширення як осередків посилення інноваційності трудового потенціалу, доведено важливість поширення практики розвитку спеціальних економічних зон та агломерацій як центрів ділової активності в регіонах. Важливо забезпечувати поліцентричність центру ділової активності специфічних просторових форм шляхом: поетапного й обґрунтованого збільшення просторової масштабності,

що часто веде до ресурсної диференціації та можливостей розвитку декількох видів економічної діяльності; первинного обрання в моноцентричному центрі пріоритетного виду економічної діяльності, що вирізняється високою галузевою суміжністю з каталізуючим ефектом для розвитку інших сфер; активної політики перекваліфікації концентрованих тут осіб з відповідними потенційними характеристиками, у тому числі зі стимулюванням їх підприємницької активності у привабливих сферах господарювання.

Рисунок 3 - Територіальна специфіка застосування інформаційних технологій у контексті їх впливу на трудовий потенціал різних типів поселень

Доведено доцільність формування логістичних схем (у т.ч. через трансфери знань) із залучення набутого досвіду в межах специфічних просторових форм організації суспільства на інші території, не допускаючи при цьому надмірної праценадлишковості в їх межах. Це сприятиме трудовотенційному балансуванню в макромасштабах із подальшою конвергенцією регіонів за показниками соціально-економічного розвитку.

У п'ятому розділі «Напрямки стимулювання розвитку просторових форм організації українського суспільства з пріоритетом використання їх трудового потенціалу» обґрунтовано нові концептуальні засади розвитку

просторових форм організації суспільства з посиленням інноваційності їх трудового потенціалу, сформульована стратегія просторового розвитку, розроблено механізми його забезпечення з метою долання надмірної трудопотенційної концентрації, визначено перспективи розвитку міських і сільських поселень України з позиції використання їх трудового потенціалу.

Обґрунтовано необхідність комплексного підходу до теоретико-методологічного обґрунтування пріоритетів розвитку просторових форм організації суспільства на основі ефективного використання трудового потенціалу населення. Основною ідеєю створення сприятливих умов розвитку українського суспільства повинна постати просторова конвергенція умов трудової діяльності, рівня та якості життя населення з оптимальними можливостями використання його трудового потенціалу, в т.ч. на інноваційних засадах у відповідності до функціональності типу поселення. Реалізація такої ідеї вимагає нової філософії сталого розвитку просторових утворень і забезпечення гідного рівня життя людини за місцем її постійного проживання. В основі цієї філософії має лежати новий напрям дослідження сфери соціально-трудових відносин та просторової економіки – трудопотенційне балансування (рис. 4).

Рисунок 4 - Теоретична основа формулювання положень концепції просторового трудопотенційного балансування

Просторове трудопотенційне балансування визначене як тривалий процес перерозподілу населення в просторово-часових координатах, який відповідає структурним параметрам інших регіональних підсистем або ж забезпечує їх цільовий розвиток та дозволяє здійснювати продуктивну, інноваційну трудову діяльність у привабливому для особи просторовому утворенні з переважаючими схильностями до місця постійного проживання. Процес просторового трудопотенційного балансування слід розглядати в інституційній

(сегмента спрямованість) та просторовій (масштабна спрямованість) вимірностях. Якщо мова йде про балансування трудового потенціалу в просторовому аспекті, то такий процес повинен здійснюватись з орієнтацією на визначені нормативи із недопущенням їх непомірних дисонуваль, що ведуть до надмірної трудопотенційної концентрації. Такі параметри просторового трудопотенційного балансування визначені залежно від оцінки з боку носія трудового потенціалу, орієнтирів управлінських впливів, орієнтирів впливу на ринок праці, а також стратегічних орієнтирів демовідтворення.

Сформульовані ключові положення концепції просторового трудопотенційного балансування, сутність яких полягає у наступному: 1. Розвиток просторових форм організації суспільства на основі ефективного використання та посилення інноваційності трудового потенціалу в регіоні повинен відбуватись в однорідних середовищних умовах незалежно від типу поселення; 2. Кожен тип поселення повинен мати функціональне призначення в економічному, соціальному, культурно-духовному і політичному аспектах; для ефективного використання та посилення інноваційності трудового потенціалу для поселень має забезпечуватись чіткий функціональний розподіл щодо пріоритетних видів економічної діяльності; 3. Різновекторні міграції повинні регулюватись за чітким селективним підходом через прозорі конкурентні умови на ринках праці; просторова концентрація осіб з подібними потенційними задатками має посилюватись ефектами нагромадження соціального капіталу з достатньою мотивацією продуктивної праці; 4. Просторовий дисбаланс трудового потенціалу повинен долатись методами непрямого впливу через розвиток економіки регіону з орієнтацією на пріоритетні види економічної діяльності; надмірні процеси урбанізації з псевдорозвитком сільських територій мають обмежуватись для недопущення трудоголізму, грубих порушень норм трудового права у зв'язку з праценадлишковістю міських ринків праці; 5. Різні типи поселень повинні чітко виконувати свої функціональні призначення в плані розвитку когнітивно-психологічних якостей людей: сільські поселення, міста з незначною кількістю мешканців мають залишатись осередками збереження інституціонального середовища, яке виражається в способі життя; 6. Створення рівних можливостей використання та посилення інноваційності трудового потенціалу в різних типах поселень має здійснюватись через механізм балансування, який на основі перерозподілу економічно активного населення повинен підтримуватись добросовісним конкурентним середовищем для всіх учасників ринку.

Обґрунтована потреба теоретико-методологічного обґрунтування стратегічної векторності розвитку просторових форм організації суспільства у контексті використання їх трудового потенціалу. Розроблена варіативність стратегічних напрямів просторового розвитку (рис. 5).

Визначено цільову спрямованість стратегії розвитку просторових форм організації українського суспільства на основі використання їх трудового потенціалу. Новітній вектор просторового розвитку України повинен базуватись на трудовому потенціалі суспільства з відображенням на результатах праці із високою інноваційністю, генеруванням ідей і рішень покращення суспільного добробуту, формуванням ефективних систем міжпоколінних взаємодій із

накопиченням соціального капіталу. Стратегічними цілями при цьому повинні бути: 1) стимулювання ділової активності в просторових формах, що можуть спричиняти відчутний каталізуєчий ефект для розвитку територіально наближених населених пунктів та більш віддалених через адаптацію кращого досвіду; 2) контрольованість процесів просторового трудовотенційного балансування відповідно до перспективних потреб місцевої економіки та ринків праці; 3) стимулювання інноваційної активності із формуванням нового типу працівника з високими характеристиками. Відповідно до кожної стратегічної цілі визначено територіальну специфікацію її досягнення – для обласного центру, великого, малого міста, селища міського типу, села.

Рисунок 5 - Стратегічна векторність використання трудового потенціалу: просторовий підхід

Запропоновано концептуальне бачення механізмів забезпечення розвитку просторових форм організації суспільства у контексті використання їх трудового потенціалу за процесним підходом. Такі механізми, з огляду на

концепцію просторового трудопотенційного балансування, мають реалізуватись з відповідністю пріоритетам національної й регіональної політики у визначених сферах. Обґрунтована видова диференціація механізмів забезпечення розвитку просторових форм організації суспільства – регламентуючі, контролюючі, коригуючі, соціальні, стимулюючі, організаційні. Припускається, що у просторовому розрізі видова диференціація механізмів залишається незмінною. Базовим індикатором цільової спрямованості механізмів має бути поріг трудопотенційної концентрації (праценадлишковості). Він являє собою певну допустиму межу прийняття локальним ринком праці носіїв трудового потенціалу з відповідними характеристиками і з неприпустимістю деструктивних проявів відносно постійно проживаючого населення. Визначено індикатори дотримання порогу трудопотенційної концентрації населення.

Окреслено два базові зрізи обґрунтування перспектив розвитку міських поселень на основі використання їх трудового потенціалу: покращення умов праці в напрямку ефективізації використання трудового потенціалу для зайнятого населення; формування центрів ділової активності як середовищ створення робочих місць для мешканців інших поселень з одночасним дотриманням прав та можливостей діяльності постійно проживаючого населення у ринковому середовищі з добросовісною конкуренцією. Дослідження за першим зрізом вимагають здійснення оцінки ресурсних можливостей території, яка диференціюється для міст різного типу за цілями, котрі повинні бути досягнуті в першу чергу (для обласного центру – визначення шляхів використання високої трудопотенційної концентрації; для великих міст – визначення можливостей відновлення інфраструктури раніше функціонуючих підприємств; для малих міст – ефективізація використання наявного трудового потенціалу з пониженням трудопотенційних втрат).

Систематизовано переваги трудопотенційної концентрації населення в міських поселеннях (рис. 6). Визначено, що для обласних центрів перспективними операційними цілями виступають контроль порогу праценадлишковості та підтримка поліцентризму. Для малих міст актуально в найближчій перспективі забезпечити розвиток точкових агломерацій з включенням наближених сільських територій і з подальшою можливістю їх трансформації в агломерації вищого ієрархічного рівня та вузлового характеру. Їх спеціалізація має орієнтуватися на малі і середні форми бізнесу та ресурсні можливості наближених сільських територій. Реалізація вказаних заходів дозволить забезпечити розвиток просторових форм організації українського суспільства на основі ефективного використання їх трудового потенціалу у напрямку покращення конкурентних характеристик локального ринку праці та потенційних якостей населення зі схильностями до підприємницької діяльності.

Оцінені ймовірні ризикові наслідки надмірного відтягування працездатного населення у розвинені міста. Запропоновано їх пом'якшувати шляхом здійснення активних управлінських впливів на покращення середовищних характеристик праці і життєдіяльності у сільських поселеннях. Доведено, що покращення можливостей розвитку сільських поселень України на основі ефективного використання їх трудового потенціалу вимагає вирішення численних

інституціоналізованих проблем на рівні міст. Не можна пріоритетно стимулювати зайнятість та ділову активність на сільських територіях, якщо для міст характерні численні проблеми продуктивної зайнятості, інноваційної активності, захисту трудових прав, законності тощо.

Рисунок 6 - Переваги трудовотенційної концентрації населення в міських поселеннях

Перспективи розвитку сільських поселень України на основі ефективного використання їх трудового потенціалу можливі в результаті реалізації глибокої реформи сфери соціально-трудова відносин, яку слід розпочинати з розвинених просторових утворень. Оскільки реалізація такої реформи неможлива за короткий період часу, то функціональність сучасного українського села у процесах подолання просторової дивергенції можливостей використання трудового потенціалу і посилення його інноваційності зводиться до збереження і відтворення інституціонального середовища – способу життя, господарювання, святкування тощо, що забезпечить подальший розвиток національної системи цінностей.

ВИСНОВКИ

У дисертації сформовано новий напрям дослідження розвитку просторових форм організації українського суспільства на основі використання і посилення

інноваційності їх трудового потенціалу. Цей напрям базується на розроблених автором теоретико-методологічних основах, зокрема, на уточненому і розвиненому понятійно-термінологічному апараті, селективному підборі теоретичного підґрунтя, значна частина якого представлена у матричній формі, використанні концепції факторів як основоположної, суб'єктній багаторівневості як парадигмі дослідження трудового потенціалу, концепції просторового трудопотенційного балансування як методологічної основи розвитку просторових форм організації суспільства, еволюційній концепції, мультимірній системі оцінки просторового розвитку трудового потенціалу.

Результати проведеного автором дослідження, які висвітлені у дисертації, дозволяють сформулювати такі висновки і пропозиції:

1. Відслідкована еволюція наукових підходів до визначення суті розвитку просторових форм організації суспільства на основі використання трудового потенціалу. Проаналізовано дефініцію трудового потенціалу, розроблену різними вітчизняними вченими, що послужило теоретичним базисом авторського його розуміння з інтерпретацією особливостей використання на рівні різних просторових форм. Обґрунтований авторський підхід до вивчення трудового потенціалу в фазі його використання (здійснення кількісно-якісної та кваліметрично-структурної оцінки наявних та прихованих характеристик економічно активного населення, розгляд трудового потенціалу як багаторівневої системи, різноаспектний аналіз стану трудового потенціалу з детальним простеженням загроз та перспектив трансформації його потенційних складових у визначених просторових обмеженнях).

2. Сформульовано дефініцію «трудоий потенціал», обґрунтовано авторське бачення його структури. Вивчення еволюції поглядів на дану категорію дало змогу виявити перехід від трудоресурсного, демографічного, політекономічного, виробничо-трудоого підходів у демографічно-економічний, ресурсно-економічний, соціально-демографічний. У відповідності до компонентної структури трудового потенціалу виділено ключові фактори як причинно-рушійні сили, які визначають стан та тенденції розвитку різних просторових форм організації суспільства, у межах яких він використовується. Окреслено основні детермінанти специфіки розвитку різних просторових форм організації суспільства через пріоритет використання їх трудового потенціалу.

3. Побудована матриця теорій розвитку просторових форм організації суспільства на основі використання трудового потенціалу. Висвітлено особливості просторового розвитку в контексті формування теоретичних положень сучасного суспільства. Сформовано методичні підходи до дослідження просторового розвитку з позиції використання трудового потенціалу, розкрито прикладні аспекти реалізації відповідної методики оцінки в просторових формах організації українського суспільства. Доведено, що для формування оптимальних параметрів трудового потенціалу необхідний перехід до інтелектуально-інформаційно-інноваційної моделі розвитку конкретної просторової форми на основі збалансованості і сталості.

4. У ході дослідження теоретико-методологічної основи розвитку просторових форм організації суспільства в контексті використання трудового

потенціалу запропоновано здійснювати селективних підбір комбінацій двох типів теоретичних положень – тих, що стосуються сфери соціально-трудова відносин, та тих, що обґрунтовують виникнення і розвиток різних територіальних утворень. Їх представлення здійснено у вигляді матриці теорій дослідження розвитку просторових форм організації суспільства та їх трудового потенціалу з метою виявлення різноаспектних проблем використання потенційних компонент в конкретних просторових умовах та пошуку шляхів до їх розв'язання.

5. Розвинуто методичний підхід мультимірної системи оцінки трудового потенціалу в просторових формах, що передбачає використання двох комплексів показників – демографічного, соціально-економічного, історико-культурного й духовно-морального характеру, з одного боку, та показників просторової дислокації трудового потенціалу, з другого. Вони дозволяють проаналізувати усі стадії функціонального циклу трудового потенціалу у визначених просторових координатах.

6. Використано концепцію факторів, яка дозволила обґрунтувати локальну концентрацію місць прикладання праці та конструктивні організаційно-економічні механізми залучення конкретних носіїв трудового потенціалу до процесу реалізації останнього у конкретних просторово-суспільних умовах. Для повноцінного виявлення та дослідження факторів розвитку просторових форм організації українського суспільства в контексті використання їх трудового потенціалу автором запропоновано розглядати його із позиції суб'єктної багаторівневості як парадигми дослідження просторового розвитку. При цьому окреслена її суть та визначена система відліку даної парадигми (рівневість, взаємопроникність, процесність). Доведена можливість (в умовах застосування зазначеної парадигми) формування акумульованої системи факторів впливу на використання трудового потенціалу при врахуванні процесності проходження фаз його відтворювального циклу.

7. Обґрунтовано, що розвиток просторових форм організації суспільства з позиції використання трудового потенціалу необхідно розглядати в світлі еволюційної концепції, тобто як процес переходу фаз відтворювального циклу з позиції досягнення ним більш досконалих станів. Автором сформовані принципи еволюційності розвитку просторових форм організації суспільства та трудового потенціалу, на які доцільно спиратись при обґрунтуванні способів і методів управління просторовим розвитком (принцип пофазового перебігу процесу відтворювального циклу трудового потенціалу; принцип наслідковості, коли кожній фазі відповідає стан, який несе у собі лише зародки ситуації щодо наступної фази; принцип недетермінованості процесу переходу від однієї до іншої фази).

7. Обґрунтовано два концептуальні підходи до забезпечення розвитку просторових форм організації українського суспільства в контексті використання їх трудового потенціалу – врахування безпосереднього впливу на трудовий потенціал загалом та врахування опосередкованого впливу через формування відповідного інституціонального середовища з чітко вираженими факторними впливами. Виявлено, що факторний вплив різних просторових форм різниться також за пріоритетністю дії окремих груп факторів. Визначені пріоритети забезпечення просторового розвитку міських і сільських поселень та

їх трудового потенціалу через коригування факторного впливу.

8. Встановлено, що регулювання процесів розвитку просторових форм організації українського суспільства та їх трудового потенціалу ускладнюється через наявність розбіжностей у тлумаченні ключових понять та в розумінні проблем та напрямків відтворення потенційних компонент в нормативно-правовій базі України, а також через недостатність дієвих економічних методів управління й узгоджених підходів до здійснення кількісно-якісної оцінки трудового потенціалу та його складових.

9. Проведені аналіз, визначення та оцінка на основі статистичних даних проблем розвитку просторових форм організації українського суспільства в контексті використання їх трудового потенціалу у міських та сільських поселеннях, які здійснені на прикладі Волинської області. За їх результатами виявлено: умови використання трудового потенціалу у сільській місцевості є вкрай незадовільними, що забезпечує мешканцям цих територій виключну периферійність розвитку в перспективі; у міських поселеннях середовищні характеристики також не відповідають рівню, здатному сприяти ефективізації використання трудового потенціалу. Соціологічні оцінки засвідчили про ряд сформованих негативних тенденцій щодо посилення детермінації використання трудового потенціалу на розвиток основних типів поселень. Серед них – розрив між різними типами поселень у можливостях трудової діяльності на постійній основі; зростання частки осіб, котрі не бажають здійснювати трудову діяльність за тих умов праці, які пропонують роботодавці; наявність значної частки працездатного населення незадоволеної продуктивністю та результативністю своєї трудової діяльності через незадовільні умови праці та ін.

10. Розроблена і сформульована концепція просторового трудопотенційного балансування, визначені її ключові параметри, розкрита її суть та обґрунтована теоретична основа формулювання її положень. Доведено необхідність використовувати інституційну (сегментно спрямовану) та просторову (масштабно спрямовану) вимірність процесу просторового трудопотенційного балансування при обґрунтуванні його протікання.

11. Здійснено теоретико-методологічне обґрунтування стратегічної векторності розвитку просторових форм організації українського суспільства на основі використання трудового потенціалу у варіативній формі з націленістю на подолання просторової дивергенції можливостей такого використання. Обрання конкретного варіанту просторового розвитку трудового потенціалу має базуватися на врахуванні притаманної йому специфічної причинності та наслідковості.

12. Концептуально обґрунтовані механізми забезпечення розвитку просторових форм організації українського суспільства в контексті використання їх трудового потенціалу за процесним підходом та встановлена їх видова диференціація. Такі механізми з огляду на концепцію просторового трудопотенційного балансування повинні реалізуватись з відповідністю до пріоритетів конкретного виду політики з одночасним урахуванням інтересів територіальних громад. Базовим індикатором цільової спрямованості виділених механізмів визначено поріг трудопотенційної концентрації (праценадлишковості).

13. Обґрунтовано перспективи розвитку міських поселень на основі підвищення ефективності використання їх трудового потенціалу у двох зрізах. Перший базовий зріз обґрунтування перспектив використання трудового потенціалу міських поселень орієнтується на покращення умов праці в напрямку ефективізації використання і подальшого посилення інноваційності трудового потенціалу для зайнятого тут населення, що вимагає здійснення цільової оцінки ресурсних можливостей території міст різного типу: для обласного центру – визначення шляхів використання високої трудопотенційної концентрації; для великих міст – визначення можливостей відновлення інфраструктури раніше функціонуючих підприємств; для малих міст – ефективізація використання наявного трудового потенціалу з пониженням трудопотенційних втрат.

14. Доведено специфікацію використання трудового потенціалу в різних типах міст. Обласні центри повинні розглядатися як потужні вузли трудопотенційного балансування завдяки освітньо-кваліфікаційній диференціації працездатного населення. Малі міста мають орієнтуватися на малі і середні форми бізнесу та ресурсні (у першу чергу сільськогосподарські) можливості наближених сільських територій. Це дозволить забезпечити ефективізацію використання трудового потенціалу у напрямку покращення конкурентних характеристик локального ринку праці й потенційних характеристик, якостей й можливостей населення зі схильностями до підприємницької діяльності. Ймовірні ризикові наслідки надмірного відтягування працездатного населення в найближчій перспективі у розвинені міста пропонується пом'якшувати шляхом покращення середовищних характеристик праці і життєдіяльності у сільських поселеннях.

15. Визначено, що покращення перспектив розвитку сільських поселень у контексті відтворення, підвищення ефективності використання їх трудового потенціалу є можливим на основі реалізації глибокої реформи сфери соціально-трудових відносин, що вимагає доволі тривалого періоду часу. Тому функціональність сучасного українського села у процесах подолання просторової дивергенції можливостей використання трудового потенціалу в найближчій перспективі зводиться до збереження і відтворення інституціонального середовища – способу життя, господарювання, святкувань тощо, що забезпечить подальший розвиток національної системи цінностей.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Чорний Р. С. Розвиток трудового потенціалу просторових форм організації українського суспільства: монографія / Р. С. Чорний. – Львів: Інститут регіональних досліджень НАН України, 2013. – 384 с. (22,32 д.а.)

Статті у наукових фахових виданнях:

2. Чорний Р. С. Людський капітал – запорука економічного зростання держави // Регіональні аспекти розвитку і розміщення продуктивних сил України: Збірник наукових праць Тернопільського національного економічного університету. – 2005. – Випуск 10. – С. 140–143 (0,45 д.а.).

3. Чорний Р. С. Теоретичні основи визначення продуктивності праці // *Фінанси, облік і аудит: Збірник наукових праць*. Київського національного економічного університету. – 2006. – С. 383–391 (0,42 д.а.).

4. Чорний Р. С. Еволюція теоретико-методологічних поглядів у вивченні сутності людського капіталу // *Національне господарство України: теорія та практика управління* : Збірник наукових праць; Рада по вивченню продуктивних сил НАН України. – 2008. – С. 146–151 (0,41 д.а.).

5. Чорний Р. С. Оцінка ролі домогосподарства у процесі формування людського капіталу / Чорний Р. С., Вандяк Н. П // *Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції* : Збірник наукових праць національного університету водного господарства та природокористування. Серія: зайнятість та соціальна інфраструктура. – 2006. – Випуск XII. – С. 178–183 (0,43 д.а.). *Особистий внесок здобувача: Визначення функціональної значимості використання трудового потенціалу для формування людського капіталу (0,22 д.а.).*

6. Чорний Р. С. Оцінка праці та її відображення в системах оплати / Чорний Р. С., Вандяк Н. П // *Українська наука : минуле, сучасне, майбутнє* : Збірник наукових праць Тернопільського національного економічного університету. – 2006. – Випуск XI. – С.285–290 (0,4 д.а.). *Особистий внесок здобувача: Характеристика мотиваційного чинника праці та використання трудового потенціалу (0,24 д.а.).*

7. Чорний Р. С. Еволюція теоретико-методологічних поглядів у вивченні сутності людського капіталу // *Збірник наукових праць національного університету водного господарства та природокористування*. Серія: економіка. – 2008. – Випуск 4 (44). – С. 496–500 (0,45 д.а.).

8. Чорний Р. С. Продуктивні сили як соціально-економічна категорія // *Збірник наукових праць Ужгородського національного університету*. Серія : економіка. – 2009. – Спецвипуск XXVIII. – С. 199– 203 (0,39 д.а.).

9. Чорний Р. С. Трудовий потенціал у контексті соціально-орієнтованої праці сільського господарства // *Агросвіт*. – 2009. – № 16. – С. 27–29 (0,38 д.а.).

10. Чорний Р. С. Вдосконалення державного регулювання зовнішніх трудових міграцій // *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Регіональні особливості праці в умовах системної кризи* : Збірник наукових праць НАН України. Інститут регіональних досліджень. Львів. 2010. – Випуск IV (84). – С. 415–420 (0,42 д.а.).

11. Чорний Р. С. Зростання соціальних стандартів як важливий чинник зміцнення трудових ресурсів країни // *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства*. Серія : економічні науки. – 2010. – Випуск 99. – С. 421–433 (0,4 д.а.).

12. Чорний Р. С. Трудовий потенціал регіону: теоретичні аспекти дослідження // *Науковий вісник Чернівецького торгово-економічного інституту*. Серія: Економічні науки. – Чернівці. – 2010. – Випуск IV (40). – С. 188–191 (0,44 д.а.).

13. Чорний Р. С. Трудовий потенціал регіону: теоретичний дискурс // Сучасні тенденції економічної теорії і практики: світовий досвід та вітчизняні реалії: Збірник наукових праць Херсонського державного університету. – 2011. – С. 150–152 (0,47 д.а.).

14. Чорний Р. С. Підходи до розуміння суті та структури трудового потенціалу // Науковий вісник національного лісотехнічного університету України : Збірник науково-технічних праць. – Львів. – 2011. – С. 355–361 (0,4 д.а.).

15. Чорний Р. С. Особливості розвитку міських і сільських поселень як середовища формування трудового потенціалу / Чорний Р. С., Комарницька Г. О. // Сталий розвиток економіки : Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – Хмельницького ПВНЗ «Університет економіки і підприємництва». – 2011. – № 4 (7). – С. 109–113 (0,44 д.а.). *Особистий внесок здобувача: Виявлення специфіки розвитку трудового потенціалу в міських поселеннях на основі використання їх трудового потенціалу (0,30 д.а.).*

16. Чорний Р. С. Теоретико-методологічні аспекти дослідження трудового потенціалу в світлі дискурсу праці // Регіональна економіка. – 2011. – № 2. – С. 128–136 (0,44 д.а.).

17. Чорний Р. С. Суть, особливості формування та розвитку трудового потенціалу малих міст / Чорний Р. С., Кушнірецька О. В. // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Малі міста регіону : діагностика соціально-економічного стану, посткризові завдання розвитку. Збірник наукових праць НАН України. Інститут регіональних досліджень. – Львів. 2011. – Випуск IV (90). – С. 68–78 (0,4 д.а.). *Особистий внесок здобувача: Теоретичне обґрунтування сутності розвитку трудового потенціалу (0,25 д.а.).*

18. Чорний Р. С. Підходи до розуміння суті та структури трудового потенціалу // Науковий вісник національного лісотехнічного університету України. Збірник науково-технічних праць. – Львів. – 2011. Випуск XXI (6). – С. 355–360 (0,45 д.а.).

19. Чорний Р. С. Фінансове забезпечення розвитку трудового потенціалу просторових форм організації українського суспільства / Чорний Р. С., Румянцева Г. І. // Економічний часопис – XXI. – 2011. – №3–4. – С. 66–68 (0,37 д.а.). *Особистий внесок здобувача: Типізація просторових форм організації суспільства та виявлення їх фінансових можливостей (0,21 д.а.).*

20. Чорний Р. С. Просторові особливості формування і розвитку трудового потенціалу // Економіка України. – 2012. – № 9. – С. 88–94 (0,5 д.а.).

21. Чорний Р. С. Особливості трудового потенціалу в просторових формах організації українського суспільства // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону : Науковий збірник Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника. – 2012. – Випуск VIII. – С. 240–243 (0,44 д.а.).

22. Чорний Р. С. Просторова організація суспільства як детермінант формування якісно-кількісних характеристик трудового потенціалу // Вісник економічної науки України : Науковий журнал. – Донецьк. – 2012. – № 1. – С. 198–201 (0,47 д.а.).

23. Чорний Р. С. Середовище новітніх просторових форм організації суспільства як фактор розвитку трудового потенціалу // Економічний аналіз. Збірник наукових праць кафедри економічного аналізу і статистики ТНЕУ. – Випуск Х. – С. 128–132 (0,46 д.а.).

24. Чорний Р. С. Методи дослідження розвитку трудового потенціалу просторових форм організації українського суспільства // Збірник наукових праць Черкаського державного економічного університету. Серія : економічні науки. – 2012. – Випуск XXXII. – С. 113–117 (0,41 д.а.).

25. Чорний Р. С. Дослідження факторів розвитку трудового потенціалу на основі суб'єктної багаторівневості та процесності проходження фаз відтворювального циклу трудового потенціалу // Вісник економічної науки України : Науковий журнал. – Донецьк. – 2012. – № II. – С. 198–212 (0,45 д.а.).

26. Чорний Р. С. Підходи до структурування факторів розвитку трудового потенціалу // Інвестиції: практика та досвід. – 2012. – № 14. – С. 22–26 (0,44 д.а.).

27. Чорний Р. С. Взаємозв'язок зайнятості та матеріального стимулювання праці в контексті розвитку трудового потенціалу // Часопис економічних реформ : Науково-виробничий журнал Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. – № IV (8). – 2012. – С. 150–155 (0,38 д.а.).

28. Чорний Р. С. Просторові детермінанти формування і розвитку трудового потенціалу // Схід : Аналітично-інформаційний журнал. – 2012. – № VI (120). – С. 81–84 (0,43 д.а.).

29. Чорний Р. С. Соціально-демографічні фактори розвитку трудового потенціалу у сільських поселеннях // Агросвіт. – 2012. – № 21. – С. 32–36 (0,48 д.а.).

30. Чорний Р. С. Розвиток трудового потенціалу міських та сільських поселень через коригування факторного впливу // Економіка і держава. – 2013. – № 5. – С. 59–62 (0,42 д.а.).

31. Чорний Р. С. Активізація розвитку сфери зайнятості як фактор формування трудового потенціалу у сільській місцевості // Агросвіт. – 2013. – № 8. – С. 38–41 (0,44 д.а.).

32. Чорний Р. С. Трудовий потенціал міських поселень : особливості формування та розвитку // Економічний часопис – XXI. – № 1–2(1)2013. – С. 41–44 (0,4 д.а.).

33. Чорний Р. С. Демографічна ситуація як визначальна передумова розвитку трудового потенціалу в сільських поселеннях / Чорний Р. С., Шевчук Л. Т. // Схід. Аналітично-інформаційний журнал. – 2013. – № 2 (122). – С. 67–70 (0,46 д.а.). *Особистий внесок здобувача: Аналіз демопоказників сільських поселень в Україні (0,23 д.а.).*

34. Чорний Р. С. Еміграція як фактор зростання неконтрольованого просторового трудовопотенційного балансування / Чорний Р. С. // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Територіальні міграційні системи: теорія і практика. Збірник наукових праць НАН України. Інститут регіональних досліджень. Львів. – 2013. – Випуск 3 (101). – С. 76–82 (0,42 д.а.).

Статті у виданнях іноземних держав:

35. Чорний Р. С. Обоснование величины социальных стандартов / Чорний Р. С. // Управление и образование. – 2010. – Бургас. – Т. VI (2). – С. 190–195 (0,44 д.а.).

36. Chorni, Roman. Role of social infrastructure in the formation and development of rural Ukraine labour potential стандартов / Чорний Р. С. // Economy and Sociology : theoretical and scientific journal. – Nr. 3. – 2013. – Chisinau: Academy of Sciences of Moldova, 2013. – P. 43–46 (0,45 д.а.).

37. Chorni, Roman. Factor influences on the development of labor potential of urban settlements стандартов / Чорний Р. С. // Устойчивое развитие. – Варна, 2013. – № 11. – С. 51–56 (0,44 д.а.).

38. Chorni, Roman. The development of employment potential with the position of spatial balancing of region // Известия на Технически университет. – Габрово. – 2014. – С. 71–74 (0,4 д.а.).

Публікації, які додатково відображають результати дисертації:

Препринт

39. Чорний Р. С. Удосконалення теоретичних і методичних підходів до дослідження розвитку просторових форм організації українського суспільства в контексті поліпшення використання трудового потенціалу. – Нововолинськ, 2014. – 40 с. (Препринт / НФ ТНЕУ, 2014).

Матеріали науково-практичних конференцій

40. Чорний Р.С. Людський капіталу у системі соціально-економічних категорій / Чорний Р.С. // Створення інтелектуальної системи обліку для економіки України: матеріали міжнародної науково-практичної конференції 22 листоп. 2007р., Тернопіль.- Тернопільський національний економічний університет.- 2007. - С.424-426 (0,14 д.а). *Особистий внесок здобувача: Обґрунтування інтегрального підходу до вивчення трудового потенціалу (0,07 д.а.).*

41. Чорний Р.С. Трудовий потенціал регіону: теоретичний дискурс./ Чорний Р.С. // Сучасні тенденції економічної теорії і практики: світовий досвід та вітчизняні реалії: матеріали міжнародної науково-практичної конференції 18-19 листоп. 2010р.- Херсон.- 2010.- С.150-151.(0,07 д.а).

42. Чорний Р. С. Проблеми збереження трудового потенціалу села / Чорний Р.С., Шевчук А. В. // Важелі і механізми формування сталого розвитку економіки в умовах світової глобалізації : матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції 9-10 груд. 2010 р.- Тернопіль.- СМП «Тайп».- С. 298–300 (0,14 д.а.). *Особистий внесок здобувача: Систематизація проблем розвитку трудового потенціалу села (0,07 д.а.).*

43. Чорний Р. С. Сучасні підходи до дослідження трудового потенціалу в Україні / Чорний Р. С., Гринкевич С. С. // Регіональні виборчі процеси: теорія і практика : матеріали міжн. науково-практична конференція 29 верес. – 01 жовт. 2010р. – Львівський університет бізнесу та права. – Львів. – С. 132–134

(0,15 д.а.). *Особистий внесок здобувача: Теоретичне узагальнення підходів до вивчення трудового потенціалу (0,07 д.а.).*

44. Чорний Р. С. Соціалізація системи обліку в контексті контролю за використанням внутрішніх резервів підприємства / Чорний Р. С., Мех Я. В. // Матеріали науково-практичної конференції 25-26 листоп. 2010 р. – Тернопіль. – Тернопільській національній економічній університет. – 2010. – С. 215–218 (0,15 д.а.). *Особистий внесок здобувача: Обґрунтування ролі використання внутрішніх резервів підприємства для мотивації розвитку трудового потенціалу персоналу (0,08 д.а.).*

45. Чорний Р. С. Економічна стратегія підприємств в умовах конкурентного середовища / Чорний Р. С. // Матеріали науково-практичної конференції 11 черв. 2010 р. «Система контролю в умовах глобалізації: закономірності та протиріччя. – Тернопіль. – Тернопільській національній економічній університет. – 2010. – С. 216–218 (0,12 д.а.).

46. Чорний Р. С. Фінансові та трудові чинники формування економіки регіону / Чорний Р. С., Румянцева Г. І., Потинський М. Л. // Наукова спадщина професора Злупка С. М. у світлі формування сучасної парадигми економічної науки в Україні : матеріали всеукр. мемор. наук. конф. 29–30 жовт. 2011 р.- Львів.- – Львівський національний університет ім. Івана Франка. – 2011. – С. 209–210 (0,22 д.а.). *Особистий внесок здобувача: Характеристика трудових чинників формування економіки регіону (0,06 д.а.).*

47. Чорний Р. С. Трудовий потенціал малих міст України: специфіка формування та розвитку / Чорний Р. С. // Наукові дослідження: шлях від теоретичного пошуку до практичної Реалізації : матеріали сьомої всеукр. наук. інтернет- конференції. 29-30 листоп. 2011 р.- Тернопіль. – Тернопільській національній економічній університет. – 2011. – С. 62–65 (0,18 д.а.).

48. Чорний Р. С. Особливості формування трудового потенціалу на підприємствах України в посткризовий період / Чорний Р. С. // Перспективи розвитку економіки України: теорія, методологія, практика : матеріали XVI між нар. наук.-практ. конференції. 24-25 трав. 2011р. – Луцьк. Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки. – С. 171–172 (0,15 д.а.).

49. Чорний Р. С. Особенности развития трудового потенциала городов / Чорний Р. С. // Экономическая теория города : ключевые аспекты : матер. семинаров с междунар. участием 22 марта 2012 г., 21 июня 2012 г., 20 сентября 2012 г., 01 ноября 2012 г.- Екатеринбург.- – Пермский филиал ФГБУН Института экономики УрО РАН. – 2012. – С. 191–195 (0,35 д.а.).

50. Чорний Р. С. Середовище новітніх просторових форм організації суспільства як фактор розвитку трудового потенціалу / Чорний Р. С., Ревус О. В. // Актуальні проблеми соціально-економічних, правових та гуманітарних процесів на макро-, мезо- та макрорівнях : матеріали VII заг.-факульт. наук.-практ. конференції. 14-14 квіт. 2012р.- Нововолинськ.– НФ ТНЕУ. – 2012. – С.6–11 (0,2 д.а.). *Особистий внесок здобувача: Характеристика середовищних умов різних типів поселень (0,1 д.а.).*

51. Чорний Р.С. Развитие международных отношений та зовнішньоекономічної діяльності підприємств за сучасних умов / Чорний Р.С. Мотивационные

детермінанти зайнятості в контексті розвитку трудового потенціала: матеріали V міжнародної науково-практичної інтернет-конференції молодих вчених і студентів 26 жовтня – 26 листоп. 2012р.- Донецьк.- Донецький державний університет управління.-2012.- С.131-138.(0,14 д.а).

52.Чорний Р. С. Особливості впливу трудової міграції сільського населення України на формування демографічної ситуації і розвиток трудового потенціалу / Чорний Р. С. // Перспективи розвитку економіки України: теорія, методологія, практика : матеріали XVIII міжнар. наук.-практ. конфер. 29-30 трав. 2013 р.- Луцьк.- Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки. – 2013.- – С. 50–51 (0,18 д.а.).

53.Чорний Р. С. Активізація розвитку сфери зайнятості як фактор формування трудового потенціалу сільської місцевості / Чорний Р. С. // Розвиток України в XXI столітті: економічні, соціальні, екологічні та правові проблеми : матеріали VIII заг.-факульт. наук.-практ. конфер. 15 трав. 2013р.- Нововолинськ.- НФ ТНЕУ. – 2013. – С. 7–11 (0,17 д.а.).

54.Чорний Р. С. Ефективне використання трудового потенціалу і належне забезпечення продуктами харчування як фактори-детермінанти туристичної індустрії України / Чорний Р. С. // Організація діяльності підприємств туристичної індустрії в умовах інтеграційних процесів : матеріали Міжнародної наук.-практ. конфер. 16-18 квіт. 2013 р.- Тернопіль.-Тернопільський національний економічний університет. – 2013. – С. 308–309 (0,14 д.а.).

55.Чорний Р. С. Вплив освітньо-наукової сфери на формування та розвиток трудового потенціалу / Чорний Р. С. // Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації : матеріали десятої ювілейної між нар. наук.-практ. конфер. молодих вчених (21-23 лют. 2013 р.,- Тернопіль.- Тернопільський національний економічний університет. – С. 264–265 (0,2 д.а.).

56.Чорный Р. С. Инновационное развитие трудового потенциала пространственных форм организации общества в условиях глобализации / Чорний Р. С. // Инновационное развитие Республики Молдова : национальные задачи и мировые тенденции : материалы междунар. научн.-практ. конфер. 7-8 ноября 2013 г., - Комрат.- Комратский государственный университет. – С. 179–186 (0,23 д.а.).

АНОТАЦІЯ

Чорний Р.С. Теоретико-методологічні та прикладні засади розвитку просторових форм організації українського суспільства в контексті використання трудового потенціалу. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.05 – Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка. Миколаївський національний аграрний університет – Миколаїв, 2014.

Дисертаційне дослідження присвячене розробці теоретико-методологічних основ та обґрунтування стратегічних пріоритетів розвитку просторових форм організації українського суспільства на основі використання їх трудового потенціалу. У роботі розкрито змістовну сутність економічних категорій

«трудовий потенціал», «просторовий розвиток трудового потенціалу». Здійснено типізацію просторових форм організації суспільства та обґрунтовано передумови формування специфічних умов їх трудопотенційної концентрації. Сформовано матрицю теорій та систематизовано методичні підходи до дослідження використання трудового потенціалу в просторовому контексті.

Класифіковано фактори просторового розвитку трудового потенціалу в різних типах поселень України, досліджено їх структуру, виявлено специфіку в розрізі міських та сільських територій. На основі оцінки трудового потенціалу основних просторових форм організації суспільства Волинської області визначено проблемні тенденції його використання.

Досліджено нормативно-правове регламентування розвитку просторових форм організації українського суспільства з позиції використання їх трудового потенціалу. Доведено проблеми та визначено можливості посилення інноваційності трудового потенціалу основних типів поселень в умовах глобалізації. Окреслено роль освітніх закладів у таких процесах. Охарактеризовано впливи міграції та сучасних інформаційних технологій на просторовий інноваційний розвиток трудового потенціалу в різних типах поселень. Обґрунтовано функціональність специфічних просторових форм організації суспільства для розвитку трудового потенціалу.

Обґрунтовано напрями стимулювання розвитку просторових форм організації українського суспільства як осередків використання трудового потенціалу. Сформульовано концептуальні засади та стратегічні цілі розвитку просторових форм із позиції просторового трудопотенційного балансування. Визначено проблемність надмірної трудопотенційної концентрації в окремих просторових утвореннях, запропоновано механізми її подолання. Обґрунтовано пріоритети розвитку міських та сільських поселень на основі використання їх трудового потенціалу.

Ключові слова: просторові форми організації суспільства, трудовий потенціал, просторовий розвиток трудового потенціалу, просторове трудопотенційне балансування, трудопотенційна концентрація, інноваційність трудового потенціалу, типи поселень, суб'єктна багаторівневність, процесність проходження фаз відтворювального циклу.

АННОТАЦИЯ

Чорный Р.С. Теоретико-методологические и прикладные основы развития пространственных форм организации украинского общества в контексте использования трудового потенциала. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.05 – Развитие производительных сил и региональная экономика. – Николаевский национальный аграрный университет, Николаев, 2014.

Диссертационное исследование посвящено разработке теоретико-методологических основ и обоснованию прикладных проблем, стратегических приоритетов развития пространственных форм организации украинского общества в контексте использования их трудового потенциала. В работе сформулированы предметный понятийно-терминологический аппарат, в

частности раскрыта содержательная сущность экономических категорий «трудовой потенциал», «пространственное развитие трудового потенциала» в контексте дискурса труда. Осуществлено типизацию пространственных форм организации общества и обосновано предпосылки к формированию специфических условий их сред трудового потенциальной концентрации. Сформировано матрицу теорий развития пространственных форм и их трудового потенциала. Систематизированы методические подходы к исследованию использования трудового потенциала, охарактеризованы прикладные аспекты реализации методики оценки в различных пространственных формах.

Охарактеризованы и классифицированы факторы пространственного развития трудового потенциала в различных типах поселений Украины, исследована их структура, выявлена специфика в разрезе городских и сельских территорий. На основе оценки трудового потенциала основных пространственных форм организации общества Волынской области Украины выявлены проблемные тенденции его использования. В основном они проявляются в большой пространственной дифференциации возможностей личностного развития через использование собственного трудового потенциала и получения достаточных материальных выгод.

Исследовано нормативно-правовое регламентирование развития пространственных форм организации украинского общества с позиции использования их трудового потенциала. Выявлены проблемы средовых условий различных пространственных форм в возможностях использования трудового потенциала, в том числе с помощью социологических методов. Доказаны проблемы и определены возможности усиления инновационности трудового потенциала основных типов поселений в условиях глобализации. Определена роль образовательных учреждений в таких процессах. В частности обосновано значение их территориальной структуры для развития пространственных форм организации общества и их трудового потенциала.

Осуществлена оценка влияния миграции и современных информационных технологий на пространственное инновационное развитие трудового потенциала в различных типах поселений. Обоснована функциональность специфических пространственных форм организации общества для развития трудового потенциала, которые должны выступать доминантными центрами усиления его инновационности.

Обоснованы направления совершенствования и стимулирования развития пространственных форм организации украинского общества как сред использования трудового потенциала. В частности сформулированы новые концептуальные основы и стратегические цели развития пространственных форм с позиции пространственного трудовопотенциального балансирования. Такое балансирование должно быть направленным на пространственную конвергенцию условий трудовой деятельности, уровня и качества жизни населения с оптимальными возможностями развития его трудового потенциала, в том числе на инновационной основе в соответствии к функциональности типу поселения.

Определена проблемность чрезмерной трудопотенциальной концентрации в отдельных пространственных образованиях и предложены механизмы ее преодоления. Обоснованы перспективы повышения эффективности использования трудового потенциала в городах и приоритеты пространственной конвергенции возможностей трудопотенциального развития сельских поселений в Украине.

Ключевые слова: пространственные формы организации общества, трудовой потенциал, пространственное развитие трудового потенциала, пространственное трудопотенциальное балансирование, трудопотенциальная концентрация, инновационность трудового потенциала, типы поселений, субъектная многоуровневость, процессность прохождения фаз воспроизводственного цикла.

ANNOTATION

Chornyj R.S. Theoretical, methodological and applied principles of the development of spatial forms of Ukrainian society in the context of the use of labor potential. - Manuscript.

Dissertation for the Doctor's degree of economic sciences, specialty 08.00.05 - The development of productive forces and regional economy. Mykolaiv National Agrarian University - Mykolaiv, 2014.

The thesis is devoted to the development of the theoretical and methodological foundations and justification of the strategic priorities of the spatial forms of Ukrainian society on the basis of their labor potential. In work is revealed the essence of such economic categories as "working capacity", "spatial development of labor potential. "The typing of spatial forms of social organization was done and prerequisites for the formation of specific conditions of labor potential concentration was reasonably. The matrix of theories was formed and methodological approaches of study the use of the labor potential in the spatial context was systematised.

Factors of spatial development of labor potential was classified in different types of settlements in Ukraine, their structure was studied and specificity in terms of urban and rural areas was revealed. Based on the evaluation of the employment potential of basic spatial forms of social organization of the Volyn region we identified trends in its use.

We studied regulatory regulation of the spatial forms of Ukrainian society from the point of the use of their labor potential. We proved problems and identified opportunities for enhancing the innovative capacity of the main types of settlements in the context of globalization. The role of educational institutions in these processes was outlined. The influence of migration and modern information technology in innovative spatial development of labor potential in different types of settlements was characterized. We proved the functionality of specific spatial forms of social organization for the development of labor potential. Conceptual framework and strategic goals of spatial forms from spatial position of labor potential balancing was formulated. We defined the problematic of labor potential excessive concentration in individual spatial entities, the mechanisms to overcome it was proposed. We

grounded priorities for urban and rural settlements on the basis of their labor potential.

Key words: spatial forms of social organization, labor potential, the spatial development of labor potential, spatial labor potential balancing labor potential concentration innovative labor potential types of settlements, subject multilevel, process passing phases of the reproductive cycle.

Підписано до друку 12.09.2014
Формат 60x90/16.Папір офсетний.
Друк офсетний. Авт.арк. 1.36. Зам. № 72
Наклад 100 примірників

Надруковано ФОП Швець В.Д.
тел.: (066) 609-46-81
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія МК № 26 від 16.07.2013 р.